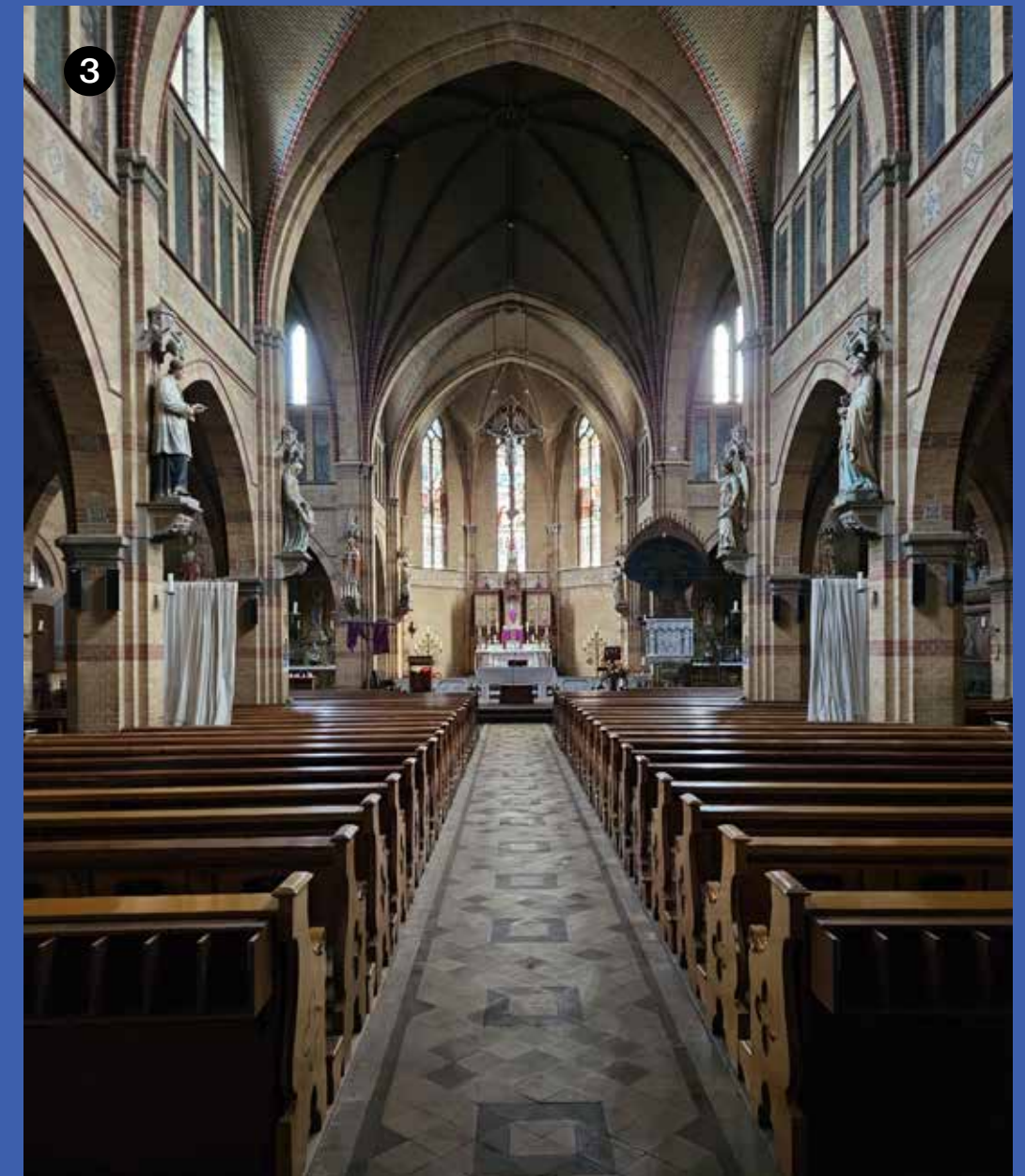

Kerkenvisie

gemeente
Opmeer

Colofon

Gemeente Opmeer

Titel	Kerkenvisie gemeente Opmeer
Datum	Oktober 2025
Adviseur	COUP B.V.
Vormgeving	Yurr Studio
Afbeeldingen	COUP B.V.

Copyright © 2025 COUP B.V.

De grootst mogelijke zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport. Echter voor onvolledigheden met betrekking tot deze rapportage, op welke grond dan ook, kan COUP B.V. en/of de samenstellers daarvan op geen enkele wijze verantwoordelijk worden gesteld. De door u verstrekte persoonlijke gegevens in verband met de opdracht zullen niet aan derden verstrekt worden. Gebruik van inhoud en presentatie is uitsluitend mogelijk in overleg met COUP B.V.

Toelichting foto's voorpagina

1. De kerktoren van de Lambertus in De Weere. De kerken van Opmeer vormen karakteristieke bakens in het landschap.
2. Verschillende kerken in Opmeer zijn herbestemd met een cultureel-maatschappelijke functie. Er is veel inzet en toewijding van vrijwilligers om deze herbestemmingen mogelijk te maken.
3. Het interieur van de Bonifatiuskerk in Spanbroek is een uniek voorbeeld van een gaaf bewaard neogotisch kerkinterieur. Dit vormt een aandachtspunt en uitdaging in de zoektocht naar een nieuwe functie.
4. De begraafplaats naast de Kerk op de Terp. Bij 7 van de 8 kerken in Opmeer ligt een begraafplaats. De toekomst van de begraafplaatsen hebben invloed op de toekomst van de kerken.
5. Interieur van de Sint-Jans Geboortekerk in Hoogwoud. De kerk is een provinciaal monument. Verder zijn er 6 kerken rijksmonumentaal.

Inhoud

Voorwoord Wethouder	4
Hoofdstuk 1. Inleiding	5
Deel 1. Inventarisatie	8
2. Kerken in Opmeer	9
3. Cultuurhistorie religieus erfgoed Opmeer	15
Deel 2. Opgave 23	
4. Huidige situatie	24
5. Beleidskaders	27
6. Toekomstverwachting	29
Deel 3. Toekomst 44	
7. Conclusies, aanbevelingen en doelstellingen	45
Bijlagen	
Bijlage 1 Kerkenpaspoorten	52
Bijlage 2 Waardestelling kerkinterieurs en roerend religieus erfgoed Opmeer Catharijne Convent.	61

Voorwoord Wethouder

In onze gemeente staan acht kerken met historische en monumentale waarde. Kerken die deel zijn van onze geschiedenis en verhalen over de identiteit van Opmeer. Neem bijvoorbeeld de Kerk op de Terp in Hoogwoud. De oudste verhalen over een kerk in Hoogwoud reiken terug tot de tijd van de Friese koning Radboud in de 7e of 8e eeuw.

“Een legende gaat over zijn bijna-bekering van heiden tot christen. Koning Radboud zou zich laten dopen in Hoogwoud en stond al met één been in de doopvont toen hij zich bedacht. Net voor de onderdompeling vroeg Radboud aan de bisschop of zijn voorouders ook in de hemel zouden zijn. Hij antwoordde dat dat niet het geval was, aangezien zij immers niet gedoopt waren en dus in de hel zouden verblijven. Daarop bedacht Radboud zich geen moment en liet weten dat hij dan koos voor een hiernamaals met zijn voorgangers. Na zijn besluit om zich niet tot het christendom te bekeren, brak de doopvont in tweeën. Één deel belandde in een diepe kolk en de andere helft werd volgens de legende naast het kerkje van Hoogwoud bewaard.”

De kerken zijn erfgoed van onze hele gemeenschap: katholieken, protestanten en andere levensbeschouwingen. De kerken waren, of zijn nog in gebruik door religieuze gemeenschap, maar heeft daarnaast waarde voor alle inwoners van Opmeer. Het zijn merktekens, bouwkundige en geschiedkundige monumenten. Het zijn plaatsen waar mensen samen kwamen en hopelijk blijven komen. Al dan niet religieus rondom belangrijke levensgebeurtenissen, culturele bijeenkomsten en om elkaar te inspireren.

De 3 kerken in Aartswoud, Wadway en Spanbroek hebben al een tweede leven. De Kerk op de Terp in Hoogwoud wensen wij hetzelfde toe. De 3 katholieke kerken staan nog ten dienste van de katholieke parochie. De kerken in Spanbroek en De Weere worden echter binnenkort buiten gebruik gesteld. De katholieke kerk in Hoogwoud binnen afzienbare tijd.

De gemeenteraad heeft gevraagd om een Kerkenvisie op te stellen. Dit is een eerste en belangrijke aanzet om te onderzoeken hoe de grote katholieke kerkgebouwen een nieuwe functie kunnen krijgen en daarmee behouden worden. Tevens worden de kleinere protestantse kerken bekeken om hen toekomstbestendig te kunnen laten zijn. In samenwerking met de kerkbesturen en de stichtingen die kerken beheren is deze Kerkenvisie opgesteld.

De Kerkenvisie biedt geen concrete plannen voor de functieverandering van kerken. Het laat wel zien hoe de kerken ervoor staan, wat de kansen en mogelijkheden zijn de kerken in de toekomst te kunnen blijven gebruiken en te behouden. De kerkenvisie biedt een basis voor het maken van concrete plannen. Voor iedere kerk kan als vervolgstap een haalbaarheidsonderzoek hiernaar gedaan worden. We hebben een belangrijke eerste stap gezet om de kerkgebouwen in onze gemeenschap te behouden. Ik hoop van harte dat deze vervolgd wordt om de kerkgebouwen te behouden voor maatschappelijke doeleinden en/of andere functies. Het zijn per slot plaatsen waar mensen samen kwamen en blijven komen. Belangrijke plaatsen die onderdeel zijn van de identiteit van Opmeer.

Ik bedank alle betrokkenen voor hun bijdrage aan de dialoog om deze Kerkenvisie op te stellen. In de gesprekken is grote betrokkenheid gebleken om de kerkgebouwen te behouden voor Opmeer. Ik zie uit naar een vervolg waarbij er per kerk passende functies gevonden worden die ook daadwerkelijk realiseerbaar zijn.

Herman Ter Veen
Wethouder, Gemeente Opmeer

1. Inleiding

Religieus erfgoed in Opmeer

De gemeente Opmeer is rijk aan historische kerkgebouwen. Veel van de kernen binnen de gemeente zijn te herkennen aan hun markante kerkgebouwen. Delen van de (hervormde) kerken van Aartswoud, Hoogwoud, Spanbroek en Wadway dateren uit de middeleeuwen. Naast de middeleeuwse kerken Daarnaast zijn er eind 19e, begin 20e -eeuw 4 nieuwe kerken verrezen: 3 katholieke en 1 hervormde. Van de acht kerken zijn er momenteel vier kerken in religieus gebruik.

Daarnaast zijn vier kerken herbestemd, één tot woning en 3 met een culturele bestemming. Voor zowel de religieuze kerken als de cultureel-herbestemde kerken geldt dat er een betrokken gemeenschap is die zich inzet voor de samenleving en voor het behoud van het gebouw. Daarnaast hebben alle kerken een toren en vormen zo letterlijk een baken in de omgeving. Bij zeven van de acht kerken is er een begraafplaats rond de kerk te vinden. De kerken van Opmeer vormen zo op allerlei terreinen de kernpunten van de dorpen.

De gemeente Opmeer is trots op haar religieuze erfgoed en wil zich inzetten

voor het behoud van de kerkgebouwen. Door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen is de toekomst van de kerken in religieus gebruik echter onzeker. De gemeente wil daarom pro-actief nadenken over de toekomst van de gebouwen en de rol van de gemeente daarin. Ze wil dit nadrukkelijk doen samen met de eigenaren en betrokken gemeenschappen. De gemeente Opmeer wil komen tot een visie die breed gedragen wordt en waarmee kan worden geanticipeerd op de te verwachten ontwikkelingen.

Het doel van de Kerkenvisie

De gemeente Opmeer is niet de enige en eerste gemeente die een kerkenvisie opstelt. Sinds 2019 stimuleert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) gemeenten om na te denken over de toekomst van religieus erfgoed. Dit naar aanleiding van de trend en voorspelling dat in de nabije toekomst 30 tot 80% van de kerkgebouwen haar oorspronkelijke functie zal verliezen. Ruim 250 gemeenten in Nederland hebben al een kerkenvisie opgesteld of zijn bezig met het proces om tot een kerkenvisie te komen. Deze eerdere kerkenvisies helpen de gemeente Opmeer om te leren van de ervaringen van andere gemeenten. Tegelijkertijd is voor

iedere gemeente de problematiek anders en is het vormen van een passende kerkenvisie steeds weer maatwerk.

De gemeente Opmeer wil met deze verkenning en visie een beeld vormen van de opgave rondom religieus erfgoed binnen de gemeente. Daarnaast wil zij onderzoeken welke rol de gemeente kan spelen in het ondersteunen van kerkeigenaren om zo gezamenlijk het waardevolle, religieuze erfgoed te behouden. Verschillende kerkeigenaren zijn al bezig met het ontwikkelen van een toekomstperspectief, voor anderen is dit nog niet aan de orde, maar zal dit in de nabije toekomst nodig zijn. De gemeente wil hierin samen optrekken omdat de kerken waardevol zijn voor Opmeer. Deze waarde ligt niet alleen in de geschiedenis en de cultuurhistorie, maar ook in de ruimtelijke kwaliteiten en de maatschappelijke functie in de verschillende kernen.

Onderwerpen die in deze kerkenvisie aan bod komen zijn:

Religieus erfgoed: Hoe ziet het kerkenlandschap in Opmeer eruit? Wat is de geschiedenis van Opmeer en hoe is dit terug te zien in de kerkgebouwen? Wat

is de architectuur- en cultuurhistorische waarde van de gebouwen, zowel van het interieur als van het exterieur. Wat is de cultuurhistorische waarde van de kerken individueel, maar ook in het geheel van de kerkencollectie? Hoe gaan we om met deze waarden wanneer het toekomstperspectief veranderd?

Toekomstperspectief: Hoe gaat het met de gemeenschappen, stichtingen en eigenaren die gebruik maken van de kerkgebouwen? Hoe zien zij de toekomst voor zich? Welke ambities zijn er? Welke kerken verwachten hun huidige functie voor de langere termijn te behouden en welke niet?

Kansen: Welke rol spelen de functies van kerken en hun gebruikers in de gemeenschap? Welke eigenaren hebben een opgave of plannen om het gebruik van het kerkgebouw te veranderen of te optimaliseren? Welke samenwerkingen zijn kansrijk om het toekomstperspectief te verlengen en wat is de rol van de gemeente of andere lokale partijen hierin?

Werkwijze

De Kerkenvisie richt zich op kerkgebouwen die oorspronkelijk zijn gebouwd als

gebedshuis binnen Opmeer. Deze gebouwen zijn gebouwd voor een heel specifiek doel waardoor ze een kenmerkend en beeldbepalend uiterlijk hebben. Ook het interieur bevat vaak bijzondere onderdelen zoals een orgel, preekstoel, herenbanken, kunst en roerende zaken. Dit maakt kerken bijzonder in onderhoud en eventuele herbestemmingsopgave ten opzichte van andere historische gebouwen.

Om te komen tot een kerkenvisie voor Opmeer is gestart met een inventarisatie van alle religieuze gebouwen in de gemeente. Uit deze inventarisatie komen 8 kerken naar voren. De helft van de kerkgebouwen is nog in religieus gebruik, de andere helft heeft een herbestemming gevonden. In Opmeer zijn geen gebedshuizen van niet-christelijke gezindten te vinden.

Gebruikte definities:

- Kerkgebouw: gebouw waarin religieuze bijeenkomsten een centrale plaats innemen
- Kerkgemeenschap: religieuze groep die gebruik maakt van een kerkgebouw en op elkaar betrokken is.
- Geloof: overtuiging en vertrouwen in het bestaan van een God.

Samenwerking met eigenaren en gebruikers

Het Kerkenvisie-traject is gestart met een startbijeenkomst op 6 februari 2025, waarvoor alle kerkeigenaren uitgenodigd waren. Tijdens deze bijeenkomst is het proces uitgelegd om in gezamenlijkheid tot een gedragen Kerkenvisie te komen, en is ook input opgehaald bij de kerkeigenaren over de gewenste resultaten. Een belangrijk onderdeel van het onderzoek is gevormd door de gesprekken die zijn gevoerd met de eigenaren van de kerkgebouwen. In het geval van kerken in religieus gebruik heeft dit gesprek plaatsgevonden met een vertegenwoordiging van het bestuur. Daarnaast is er gesproken met werkgroepen die betrokken zijn bij de kerkbesturen en nadenken over een toekomstige herbestemming van het gebouw. Voor de herbestemde kerkgebouwen is gesproken met de besturen van de betrokken stichtingen en de private eigenaar.

Participatie interne en externe stakeholders

Binnen het kerkenvisie traject zijn er workshops georganiseerd om de ambtelijke organisatie te informeren over het onderzoek en de geconstateerde problematiek binnen

het kerkenvisie-traject. Binnen de workshop was er aandacht voor de problematiek van ontkerkelijking die speelt en de gevolgen daarvan voor de samenleving. Tegelijk was de workshop ingestoken op het ophalen van kansen voor de kerkgebouwen. Bij deze workshop waren ambtenaren uit de verschillende vakdisciplines aanwezig (Ruimtelijke ontwikkeling, sociaal domein, economie, toerisme en recreatie, wonen en vastgoed). In gezamenlijkheid is nagedacht over wensen en behoeftes en de mogelijkheid om hiervoor kerkgebouwen in te zetten. Door gebruik toe te voegen aan deze monumentale kerkgebouwen, wordt het toekomstperspectief van de gebouwen verlengd.

Voor een tweede workshop, georganiseerd voor partijen uit de stad zoals dorpsraden, maatschappelijke en culturele organisaties en ondernemersvereniging, waren helaas te weinig aanmeldingen, en daarom is besloten deze bijeenkomst te annuleren. Om toch input op de halen vanuit de samenleving hebben wij een enquête opgesteld en gedeeld onder de genodigden. Deze is door 9 personen vanuit verschillende lokale organisaties ingevuld. Uit de ingevulde enquête blijkt de betrokkenheid van de lokale

verenigingen met de kerken, en de waarde die aan deze kerken wordt gehecht binnen de dorpen. Er wordt actief meegedacht over een nieuwe toekomst voor de kerken, waarbij een publieke en maatschappelijke functie de wens is. Naar aanleiding hiervan hebben twee gesprekken plaatsgevonden.

Informerende raad

Op 4 september 2025 is het onderzoek binnen het Kerkenvisie-traject gepresenteerd aan de gemeenteraad in de beeldvormende raadsessie. De geconstateerde problematiek voor de kerken in religieus gebruik, evenals opgehaalde ontwikkelingen en kansen zijn gedeeld met de raadsleden. Tevens zijn de conclusies van het onderzoek en de aanbevelingen voor de toekomst gepresenteerd.

Analyse en rapportage

De opbrengst uit de inventarisatie is in de rapportage in beeld gebracht middels infographics (toekomstverwachting, urgentietabel) en in kaart gebracht (gebruik, monumentale status, denominatie). Daarnaast is een cultuurhistorische analyse geschreven van de ontwikkeling van religie in Opmeer, en is van elk kerkgebouw een kerkenpaspoort opgesteld. De input uit

de workshop, de enquête en de gevoerde gesprekken is verzameld in deze rapportage en geanalyseerd.

Leeswijzer

In het eerste deel van de rapportage is een inventarisatie en cultuurhistorische analyse van de kerkencollectie binnen Opmeer te vinden. Het tweede deel schetst de huidige situatie en de verwachte opgave en toekomstverwachting binnen het huidige gebruik. In het laatste deel wordt gekeken naar de toekomst van de kerken in Opmeer. Hier worden visie, kansen en aanbevelingen gedeeld.

Startbijeenkomst met kerkeigenaren in het gemeentehuis van Opmeer

The image shows the interior of a church. In the foreground, there are rows of wooden pews. In the background, a large, ornate wooden organ is mounted on a raised platform. The organ has many pipes and is decorated with intricate carvings. Above the organ, there are large stained glass windows with diamond-shaped panes. The ceiling is high and features a dark wooden structure with hanging lights. The walls are also decorated with wood paneling. The overall atmosphere is one of a well-maintained, historic church interior.

Deel 1. Inventarisatie

2. Kerken in Opmeer

Voormalige kapel van verzorgingshuis Zandhove in Spanbroek

De Mariakapel bij West-Frisia

Religieuze gebouwen en spreiding

Binnen Opmeer zijn acht religieuze gebouwen te vinden die van oorsprong zijn gebouwd als gebedshuis. In alle acht gevallen gaat het om een kerk.

Naast de acht kerkgebouwen zijn er twee kapellen te vinden in Opmeer.

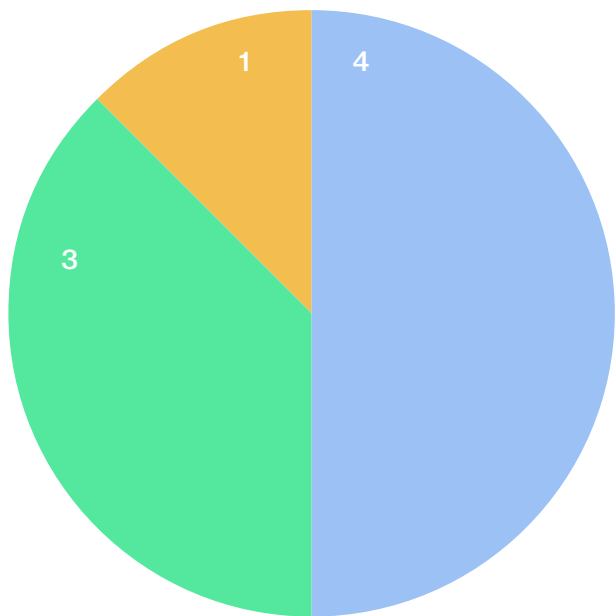
Bij Zandhove in Spanbroek resteert de voormalige kapel van het verzorgingshuis. Deze dateert uit de tweede helft van de vorige eeuw. De rest van het verzorgingshuis werd in 2020 gesloopt.

Bij de museumboerderij West-Frisia staat een Mariakapel. Deze kapel is opgericht ter nagedachtenis aan Willem II, graaf van Holland. De Mariakapel werd gebouwd in 1970 door Adriaan Donker. Donker werd geïnspireerd door een Mariakapel die na de dood van Willem II werd opgericht in de omgeving van Hoogwoud.

Functies van kerken

- Religieus gebruik
 - Herbestemd cultureel
 - Herbestemd wonen
- Heilige Lambertus De Weere
 - t Kerkhuys Spanbroek
 - Sint Bonifatius Spanbroek
 - Theaterkerk Wadway
 - Vm. Hervormde Kerk Opmeer
 - Johannes Geboorte Hoogwoud
 - Kerk op de Terp Hoogwoud
 - Vm. Hervormde Kerk Aartswoud

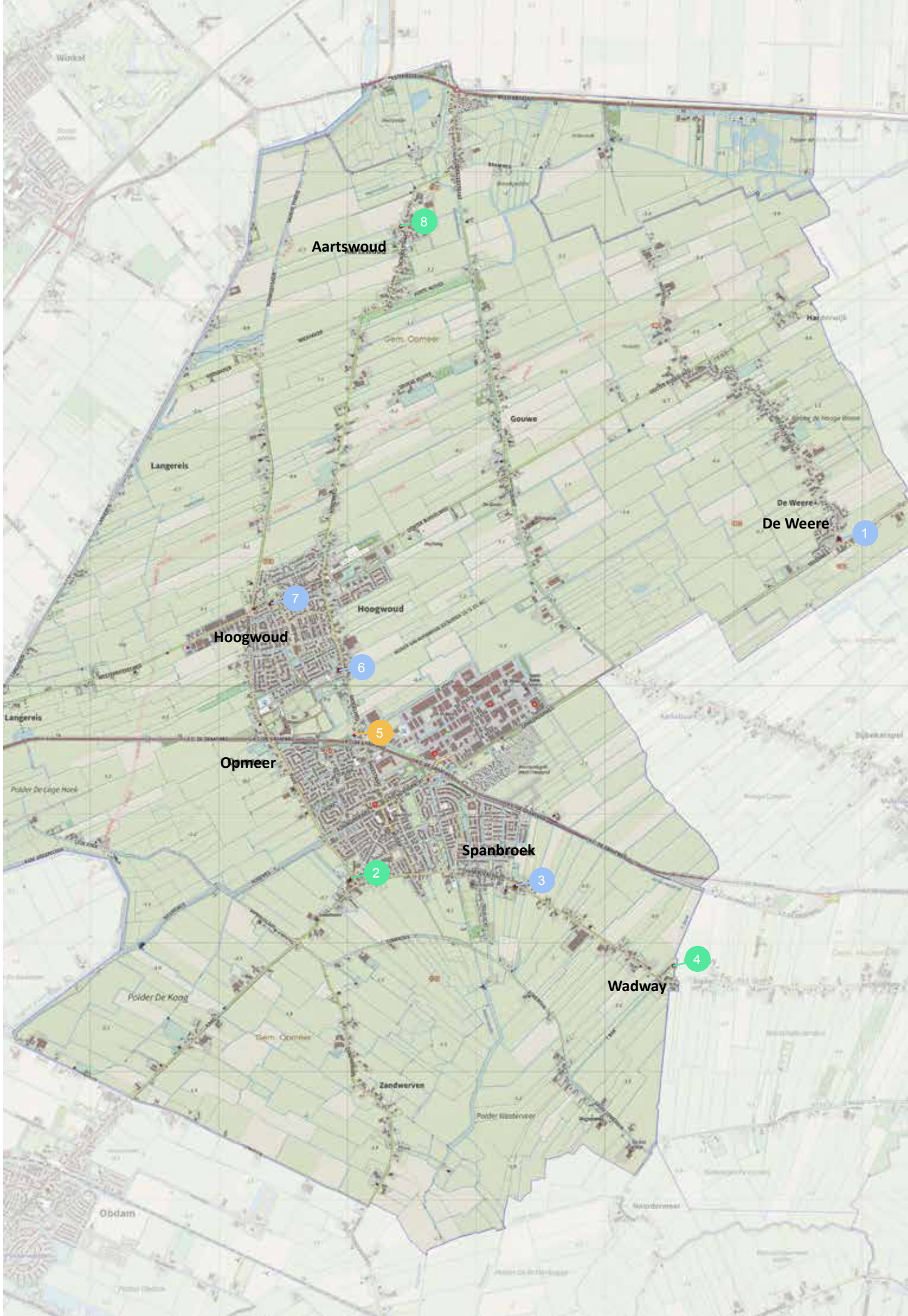

Functies

- Religieus gebruik
- Herbestemd cultureel
- Herbestemd wonen

Vier van de acht kerkgebouwen zijn op dit moment in religieus gebruik. Dit zijn de Kerk op de Terp en de Sint-Jans Geboorte in Hoogwoud, De Sint-Bonifatius in Spanbroek en de Sint-Lambertus in De Weere.

Drie kerkgebouwen zijn herbestemd met een culturele functie. De Theaterkerk in Wadway is een kleinschalig theater. De foyer bij de theaterkerk doet ook dienst als dorpshuis. ‘T Kerkhuys in Spanbroek biedt plaats aan een kantoor van de monumentenwacht, opbaarkamers en ruimten voor culturele en sociaal-maatschappelijke activiteiten. Ook in de Kerk in Aartswoud is ruimte voor een cultureel en sociaal-maatschappelijk programma. De voormalige Hervormde Kerk van Opmeer heeft een woonfunctie en is in particuliere handen.

Denominaties

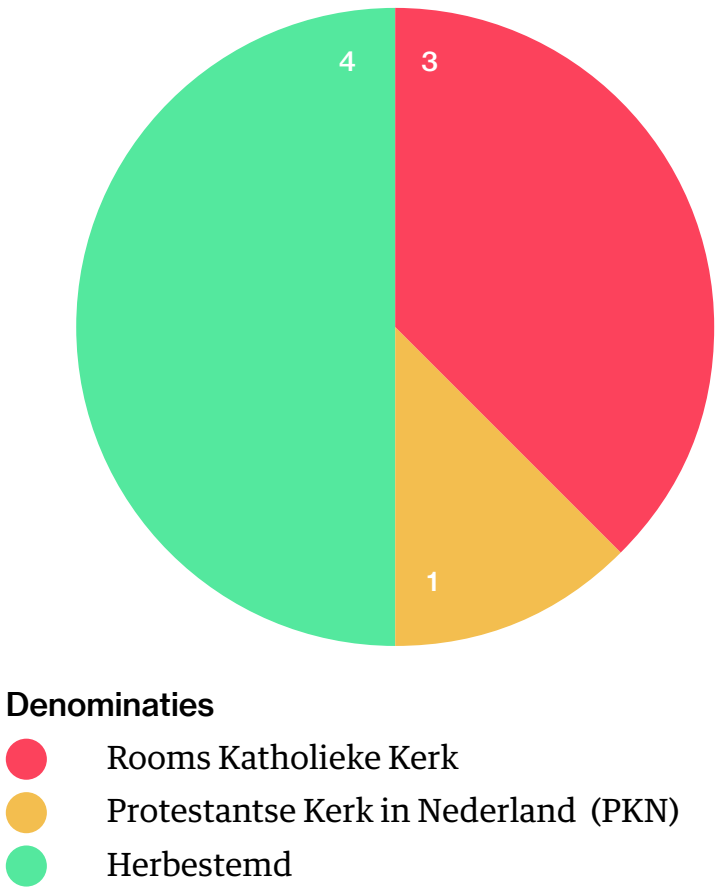
Van de kerken in religieus gebruik behoren er drie tot de Rooms-Katholieke Kerk. Dit zijn de Sint-Jans Geboorte in Hoogwoud, Sint-Bonifatius in Spanbroek en de Sint-Lambertus in De Weere. Bij iedere kerk hoort een eigen parochie. De parochies zijn als rechtspersoon juridisch eigenaar van de kerken. De parochies vallen onder de personele unie regio ‘de Waterkant’. Hierbinnen werken de Katholieke Kerken van De Weere, Wognum/Zwaagdijk-west/ Nibbixwoud, Obdam/Hensbroek, Spanbroek, Ursem, Spierdijk/Zuidermeer en de Goorn samen.

De Kerk op de Terp behoort tot de Protestantse kerk in Nederland. Het kerkgebouw is in eigendom van de Protestantse Gemeente Midden Westfriesland. Deze Protestantse Gemeente ontstond door samenvoeging van de gemeenschappen in Hensbroek, Obdam, Spanbroek, Opmeer, Hoogwoud, Aartswoud, Abbekerk en Lambertschaag.

Eigenaarschap van kerkgebouwen

Een katholiek kerkgebouw is in principe eigendom van de parochie, die als zelfstandige rechtspersoon haar eigen goederen bezit en beheert. Wanneer parochies in een personele unie samenwerken, behouden zij elk hun eigen eigendom, ook al delen zij één pastoor één bestuur. Het bisdom en de bisschop zijn zelf geen eigenaar van parochiekerken, maar hebben wel toezicht en beslissingsrecht bij belangrijke handelingen, zoals verkoop of sluiting van een kerk. Bij de Protestantse Kerk in Nederland zijn de kerkgebouwen eigendom van de plaatselijke gemeente, die zelfstandig eigenaar en beheerder is.

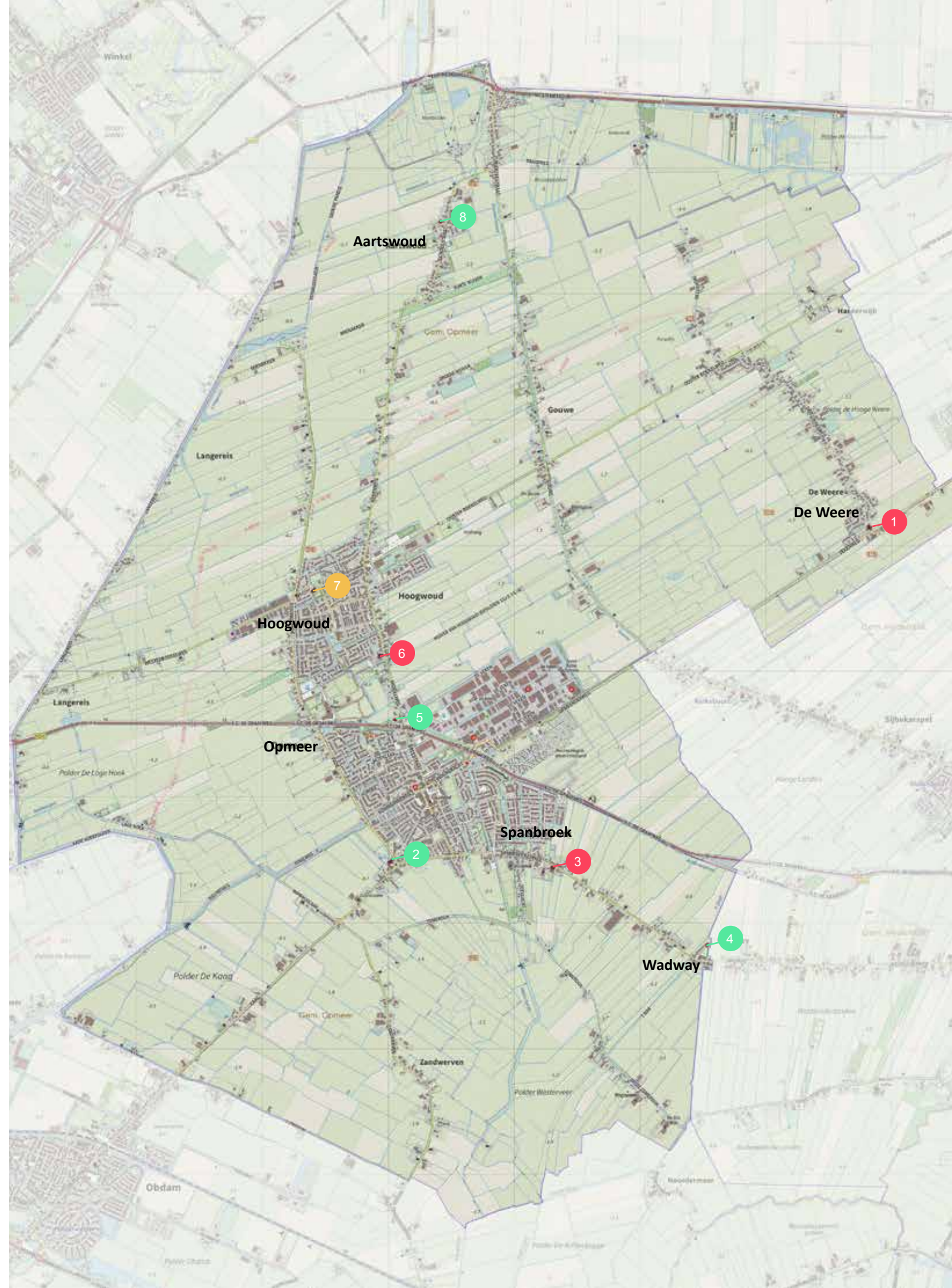
De kerktorens van Aartswoud, Hoogwoud en Wadway zijn in eigendom van de gemeente Opmeer.

Denominaties

- Rooms Katholieke Kerk
- Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- Herbestemd

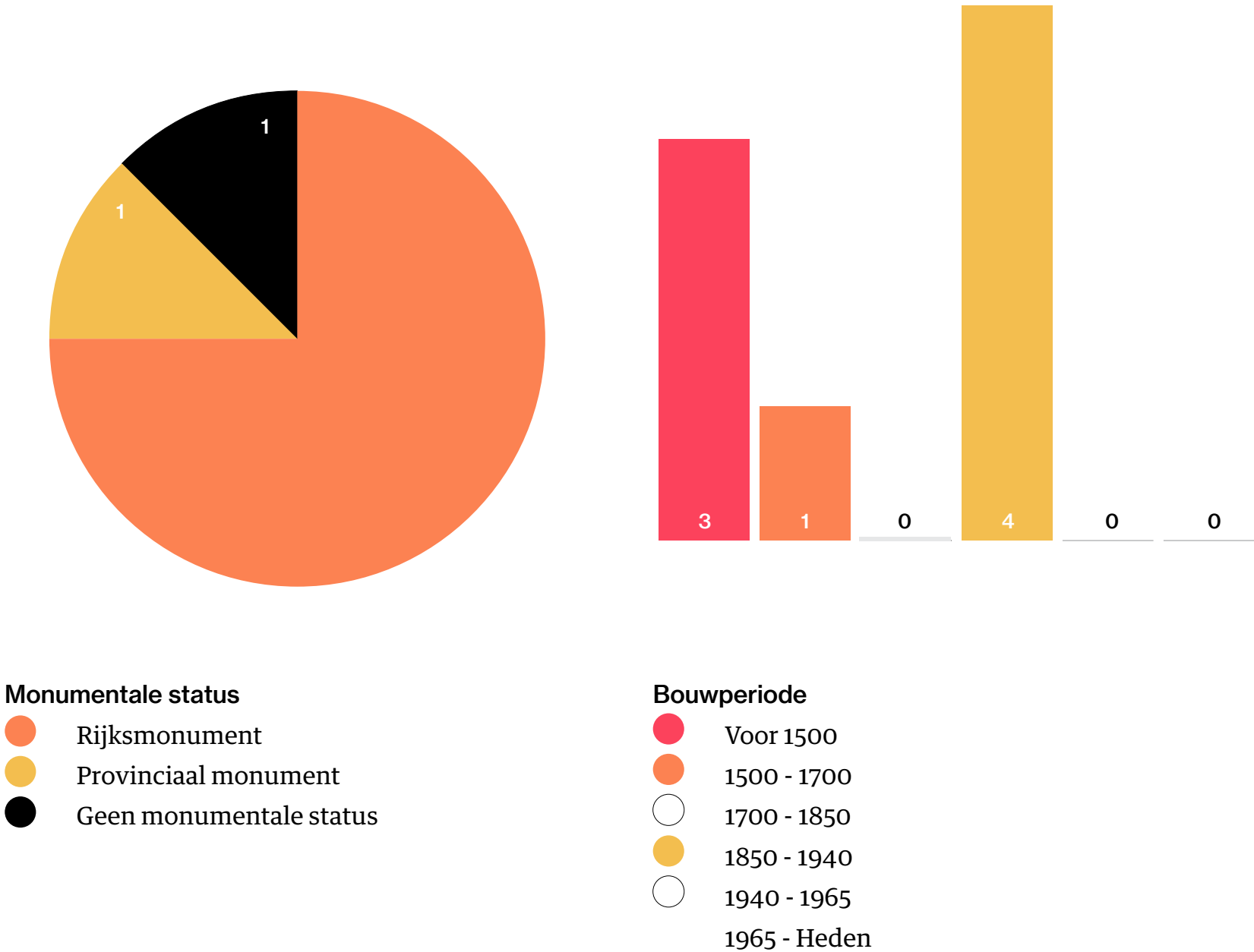
- 1 Heilige Lambertus De Weere
- 2 t Kerkhuys Spanbroek
- 3 Sint Bonifatius Spanbroek
- 4 Theaterkerk Wadway
- 5 Vm. Hervormde Kerk Opmeer
- 6 Johannes Geboorte Hoogwoud
- 7 Kerk op de Terp Hoogwoud
- 8 Vm. Hervormde Kerk Aartswoud

Bouwperiodes en monumentale status

Kerken binnen de gemeente Opmeer dateren grofweg uit twee perioden: De Middeleeuwen en tijd van de Katholieke Emancipatie (grofweg 1853-1930). De kerken die hun oorsprong vinden in de Middeleeuwen zijn: 't Kerkhuys (15e eeuw), de Theaterkerk (1457), de Kerk op de Terp (1472) en de kerk van Aartswoud (16e eeuw). Kerken uit de tijd van de Katholieke emancipatie zijn de voormalige Hervormde Kerk van Opmeer (1862), de Sint-Jans-Geboorte (1865), De Sint-Lambertus (1905) en de Sint-Bonifatius (1909). In hoofdstuk 3 wordt uitgebreider ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van de kerken.

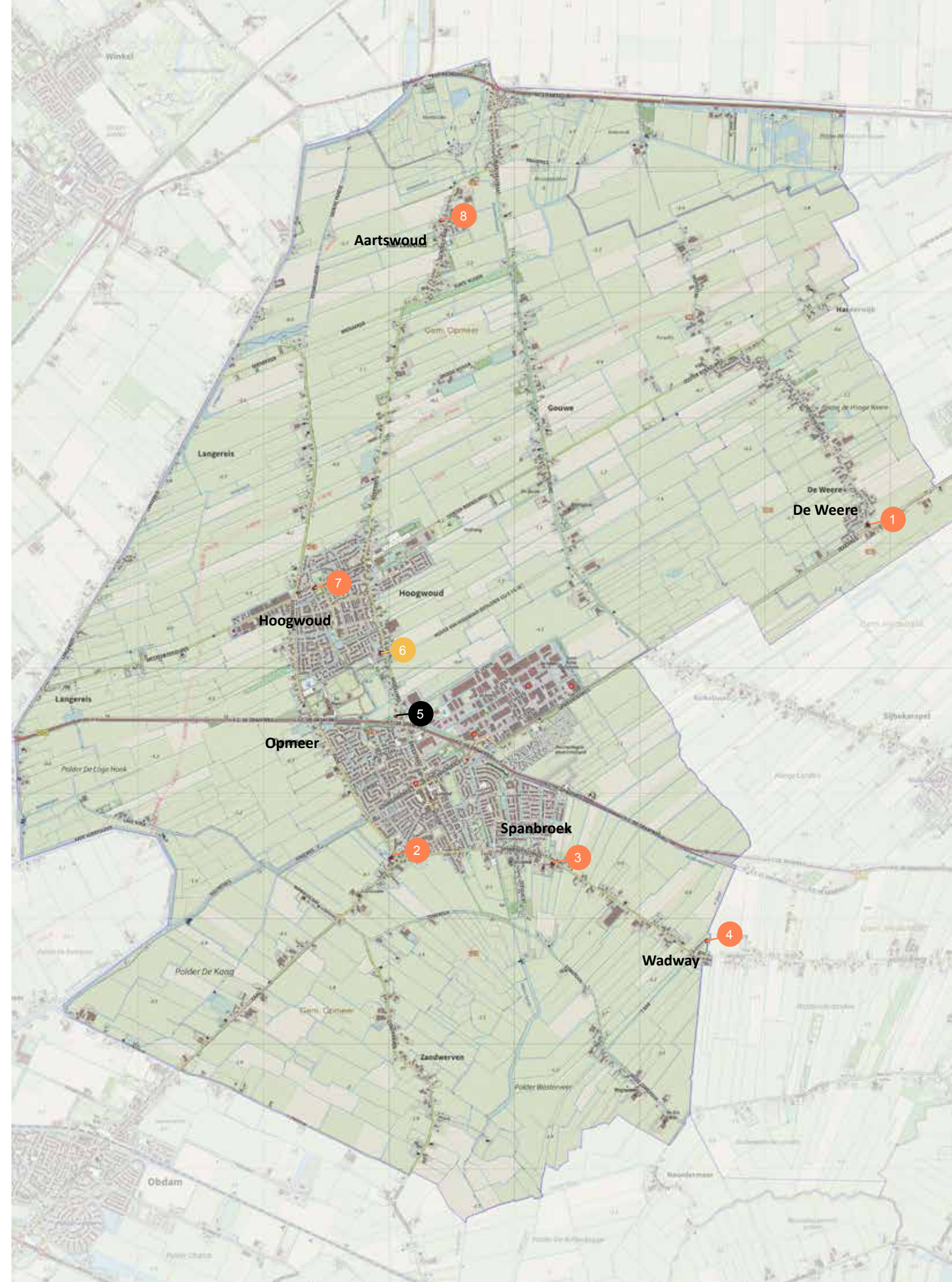
Zes van de acht kerken hebben de status van rijksmonument. Het gaat om 't Kerkhuys en de Sint-Bonifatius in Spanbroek, de Theaterkerk in Wadway, de Kerk op de Terp in Hoogwoud, de Sint-Lambertuskerk in De Weere en de Kerk van Aartswoud. De Sint-Jans Geboorte in Hoogwoud is aangewezen als provinciaal monument. De voormalige Hervormde kerk van Opmeer heeft geen monumentale status.

Monumentale status

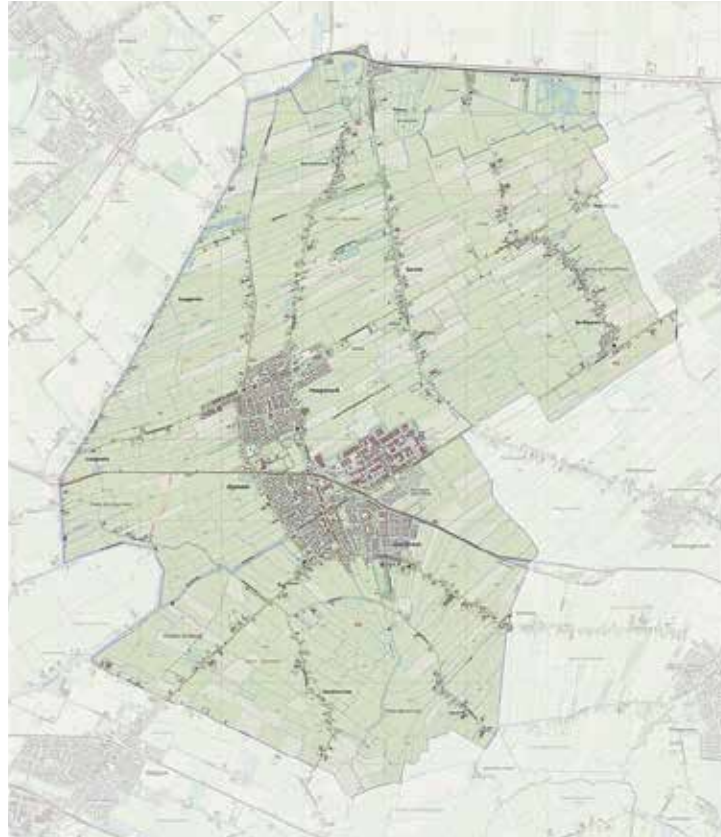
- Rijksmonument
- Provinciaal monument
- Geen monumentale status

- 1 Heilige Lambertus De Weere
- 2 t Kerkhuys Spanbroek
- 3 Sint Bonifatius Spanbroek
- 4 Theaterkerk Wadway
- 5 Vm. Hervormde Kerk Opmeer
- 6 Johannes Geboorte Hoogwoud
- 7 Kerk op de Terp Hoogwoud
- 8 Vm. Hervormde Kerk Aartswoud

3. Cultuurhistorie religieus erfgoed Opmeer

Ontstaan van Opmeer

Figuur 1: Kaart van de gemeente Opmeer.

De gemeente Opmeer is gelegen in de regio West-Friesland en telt op dit moment meer dan 12.000 inwoners (12.222 op 1 januari 2024). Lange tijd was de plaats Opmeer een eigen gemeente. Deze gemeente werd in 1959 uitgebreid, toen de gemeente Spanbroek hierin opging. Naast Spanbroek werden zo ook Wadway en Zandwerven onderdeel van de gemeente Opmeer. Deze fusie kwam niet uit het niets. In het verleden waren Opmeer en Spanbroek ook al nauw

met elkaar verbonden. Zo hadden de twee gemeenten al sinds 1881 één burgemeester. De huidige opbouw van de gemeente Opmeer is ontstaan in 1979, met de toevoeging van opnieuw een aantal zelfstandige gemeentes aan de gemeente Opmeer. Behalve de bovengenoemde dorpen beslaat de gemeente daarmee nu ook de plaatsen Hoogwoud, Aartswoud, De Weere en Gouwe.

Algemene geschiedenis

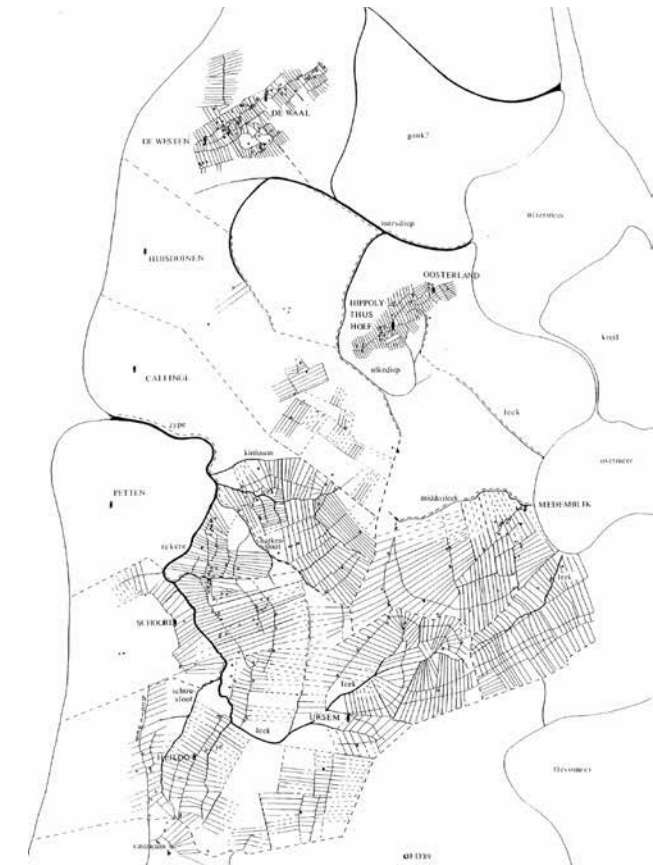
De eerste bewoners

De regio West-Friesland waar Opmeer onder valt wordt al duizenden jaren bewoond. De oudste archeologische bewijzen van bewoning in de huidige gemeente dateren van ca. 3000 vC. Dit blijkt uit opgravingen van enkele objecten in Zandwerven.

Geloof in Opmeer

Vanaf ca. het jaar 700 wordt het Christelijke geloof in West-Friesland geïntroduceerd. Enige jaren later werden de eerste houten kerkjes gebouwd in het gebied, waaronder in Hoogwoud. Dit waren allemaal katholieke kerken: het dominante geloof tot aan de reformatie, meer dan acht eeuwen later.

Ontginning en groei

Figuur 2: Verkaveling van de grond in West-Friesland rond het jaar 1000. (Bron: <https://www.canonvanvanderland.nl/nl/noord-holland/west-friesland/het-veen>).

Lange tijd was West-Friesland voor een groot deel bedekt met veen. Vanaf de 9e tot de 11e eeuw werd dit veen ontgonnen. Met het graven van lange parallel gelegen sloten werd het veen ontwaterd en werd landbouw mogelijk in het gebied. Hiermee werden ook de voorheen moerassige gebieden geschikt voor permanente bewoning. Nog altijd

^[1] mascr_l_timmerman_2017.pdf, p 41.

^[2] stede Spanbroek - Westfries Archief

bepaalt de oorspronkelijke veenontginning het landschap in de gemeente Opmeer. Zo zijn er nog altijd langgerekte stukken grond, gescheiden door sloten te vinden. Ook de vele (historische) lintdorpen in de gemeente kunnen worden teruggeleid naar de ontginningen, aangezien de ontginning veelal vanaf deze hoger gelegen wegen ter hand werd genomen. Door oxidatie van het veen is er op dit moment slechts nog op enkele plekken veen te vinden in de regio, zoals onder oude gebouwen. Zo is onder de kerken van Hoogwoud, Aartswoud en Spanbroek bij onderzoek veen aangetroffen.¹

Stadsrechten

Vanaf de middeleeuwen kwam er geleidelijk meer verbinding tussen de dorpen in de omgeving, waardoor economische groei ontstond. Dit leidde ertoe dat aan het begin van de 15e eeuw meerdere plaatsen in de huidige gemeente Opmeer stadsrechten kregen. Dit was in 1414 het geval voor Opmeer en Spanbroek, die onderdeel gingen uitmaken van de ‘Stede Spanbroek’ en voor Hoogwoud en Aartswoud die de ‘Stede Hoogwoud’ vormden. Wadway maakte onderdeel uit van de ‘Stede Wognum’, dat voor een groot deel in de huidige gemeente Medemblik ligt.

De periode van deze ‘Stede’ zou echter van korte duur zijn. Met Hoekse en Kabeljauwse twisten ontstond er een opstand in West-Friesland tegen het bestuur van Hertog Filips III van Bourgondië, die onder andere de Graaf van Holland en Zeeland was. Na de Slag bij Hoorn in 1426 werd de opstand neergeslagen, met als gevolg dat de stadrechten alweer werden afgenomen. Pas 30 jaar later werden de stadrechten van Spanbroek opnieuw toegekend. Opmeer zou later ook opnieuw stadrechten krijgen. Onbekend is wanneer dit exact gebeurde.²

Opmeer in de 80-jarige oorlog

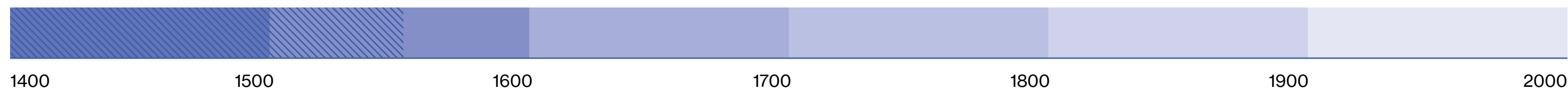
In 1572 sloten verschillende plaatsen in West-Friesland zich aan bij de opstand van Willem van Oranje. Dit besluit volgde uit onvrede over belastingverhoging door het Spaanse gezag en de vervolging van protestanten enkele jaren eerder. De Spaanse reactie op de tegenstand uit West-Friesland leidde tot de Slag op de Zuiderzee in 1573. Tegen de verwachtingen in werden de Spanjaarden verslagen, waarna West-Friesland was bevrijd.

De Franse tijd

De Franse inval in Nederland door het leger van Napoleon en het ontstaan van de Bataafse Republiek in 1795 leidde er uiteindelijk toe dat er een nieuwe bestuurlijke indeling kwam in Nederland. Voor de West-Friese steden betekende dit dat vanaf 1798 afzonderlijke bestuurlijke gemeenten werden gevormd en de stadrechten vrijwel geen rol meer speelden.

Hedendaags Opmeer

Na het ontstaan van de verschillende gemeenten in de regio is, zoals eerder benoemd, gedurende de 20e eeuw de huidige gemeente Opmeer ontstaan na fusies van verschillende gemeenten. Vanaf de jaren '70 vindt er op meerdere plekken in de gemeente een groei in inwoneraantal plaats, dit is af te lezen uit de toename van de bebouwing in de dorpen.

Middeleeuwen (tot 1550)

De geschiedenis van het Christelijke geloof in de huidige gemeente Opmeer gaat terug tot het begin van de 8e eeuw. In deze periode zou in Hoogwoud een klein houten kerkje zijn gebouwd aan de Gouwe. De legende is dat in deze kerk de heidense koning Radboud zich wilde laten dopen, maar op het laatste moment toch anders besloot. Deze kerk is al lange tijd verdwenen. Na de kerk in Hoogwoud kwamen op meerdere plekken in de omgeving andere kerkgebouwen tot stand.

De eerste houten kerkjes werden later in de middeleeuwen vervangen door stenen varianten. Ook werden er een aantal nieuwe kerken gebouwd. Na de Slag bij Hoogwoud in 1256 zou in Hoogwoud een kapel ter nagedachtenis aan Willem II, graaf van Holland en Zeeland, zijn gebouwd door zijn zoon Floris V. Willem II was bij deze slag omgekomen. De kapel werd gewijd aan Maria. Er zijn aanwijzingen dat dit op de plek was van de huidige kerk. In de 20e eeuw is op het terrein van de museumboerderij West-Frisia een nieuwe, onofficiële, kapel gebouwd om hieraan te herinneren.

In de gemeente Opmeer zijn uit de middeleeuwen nog twee kerkgebouwen te vinden. Dit zijn 't Kerkhuys in Spanbroek

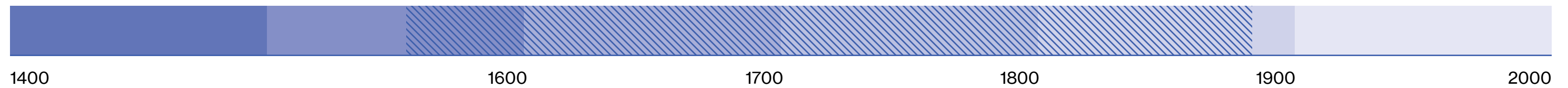
uit de 15e/16e eeuw en de Theaterkerk in Wadway, waarvan het oudste deel dateert uit 1457. Delen van de torens van de Hervormde Kerken van Hoogwoud Aartswoud stammen uit de Middeleeuwen. Bij deze twee kerken is het oorspronkelijke schip verdwenen en is later een nieuw schip gebouwd.

Waarden van de kerkgebouwen

Voor een kleine gemeente met een beperkt aantal kerkgebouwen heeft Opmeer een bijzonder waardevolle middeleeuwse kerkencollectie. Met de twee middeleeuwse kerken en de andere twee kerken met middeleeuwse oorsprong is de periode tot 1550 zeer goed vertegenwoordigd in de gemeente. Dergelijke historische architectuur is zeldzaam en heeft ook veel archeologische waarde. De kerklocaties geven inzicht in de historische ontwikkeling van het Christelijke geloof in de dorpen en over de ontwikkeling en structuur van de dorpskernen. Ook de gevallen waarbij slechts nog enkele fragmenten van de middeleeuwse kerk bewaard zijn gebleven, zijn vanuit de inzichten die ze bieden in de geschiedenis van betekenis.

Figuur 3: 't Kerkhuys in Spanbroek.

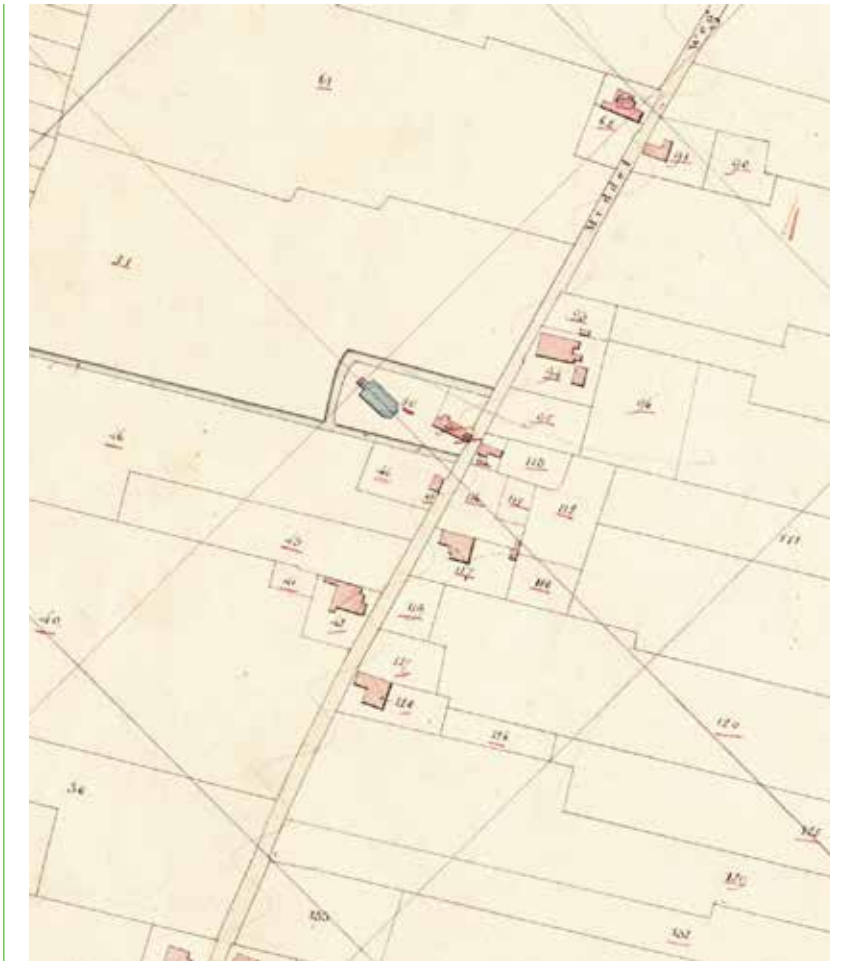
Reformatie

In de middeleeuwen was West-Friesland, en heel Christelijk Nederland, (officieel) katholiek. Dit veranderde toen de West-Friese steden zich in 1572 bij de opstand van Willem van Oranje aansloten. Vanaf dit moment werd het katholieke geloof verboden en namen de protestanten de bestaande kerkgebouwen over voor hun eigen diensten. In de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden die als resultaat van de opstand gesticht werd, moesten de katholieken uitwijken naar schuilkerken. In de huidige gemeente Opmeer werden op sommige plekken boerderijen en schuren ingezet als schuilkerken.

In de periode direct na de reformatie zijn er maar weinig kerken gebouwd in Nederland, aangezien de protestanten de katholieke kerkgebouwen in gebruik hadden genomen. Ook in Opmeer werden er in de eerste eeuw na de reformatie geen nieuwe kerken gebouwd. De eerste kerk die na de reformatie in de gemeente werd gebouwd de eerder benoemde Hervormde Kerk van Hoogwoud. Deze kerk uit 1680 werd gebouwd op de plek van een middeleeuwse gotische kerk, die in 1674 door noodweer verloren was gegaan. Hoewel het in dit geval dus deels wederopbouwwerkzaamheden betroffen,

werd de kerk volgens protestantse principes in sobere trant opgebouwd.

Later, in de 19e eeuw, werden nog eens twee Hervormde kerken herbouwd. Dit zijn de Hervormde Kerk van Opmeer en (het schip van) de Dorpskerk van Aartswoud. De reden van de (her)bouw van deze kerken ligt in het feit dat de kerken in slechte bouwkundige staat waren. In beide gevallen zijn de huidige kerkgebouwen gebouwd op de plek waar in het verleden een voorganger heeft gestaan. In Hoogwoud verscheen een geheel nieuwe kerk inclusief toren. De huidige kerk is richting het westen georiënteerd met de toren aan de oostzijde. Op historische kaarten is te zien dat de voorgaande kerk oostelijk georiënteerd was, met de toren aan de westzijde. In Aartswoud bleef de oude toren behouden en werd de nieuwe kerk op de zelfde plaats als de vorige kerk gebouwd. Als reactie op de grootschalige bouwactiviteiten van katholieke kerken werd ook bij de Hervormden meer aandacht besteed aan de architectuur van de kerkgebouwen. Beide kerken zijn gebouwd onder architectuur en kregen verschillende bijzondere details in interieur en exterieur.

De vorige kerk van Hoogwoud was, zoals alle oude kerken, oostelijk georiënteerd. Bron: Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Opmeer, Noord-Holland, sectie C, blad 01, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, MIN07084C01)

Waarden van de kerkgebouwen

Aangezien er direct na de reformatie geen kerken zijn gebouwd heeft deze periode binnen het kerkenlandschap van Opmeer niet directe betekenis. Toch is heeft de reformatie wel degelijk invloed gehad op de verschijning van de kerken in Opmeer. Met de herbouw van de Hervormde Kerk van Hoogwoud werden katholieke elementen en versieringen weggelaten. De sobere en eenvoudigere inrichting van de kerk toont aan dat het hier een protestantse kerk betrof. De Hervormde kerken van Opmeer en Aartswoud laten zien dat er later ook bij de hervormden meer zelfbewustzijn kwam. Hoewel beide kerken alsnog sober van opzet zijn, is hier aandacht besteed aan bouwkundige details. Van de schuilkerken die vanaf de reformatie werden gebruikt door de katholieke gelovigen, heeft geen de tand des tijds overleefd.

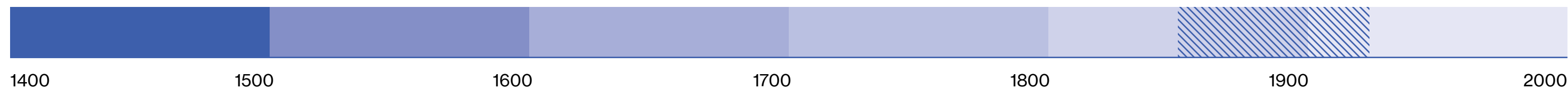
Figuur 4: De Hervormde Kerk van Hoogwoud is na de reformatie als protestantse kerk herbouwd.

Afscheidingen

Vanaf 1834 ontstonden in Nederland kerkgenootschappen die zich afscheiden van de Nederlandse Hervormde Kerk. Deze groepen gelovigen vormen zelfstandige gereformeerde gemeenschappen. Op veel plekken in Nederland ontstonden uiteindelijk vanuit deze beweging gereformeerde kerken. Opvallend is dat deze ontwikkeling binnen West-Friesland nauwelijks voet aan de grond heeft gekregen. Binnen Opmeer is er geen sprake geweest van afgescheiden kerken. Er is dan ook geen enkele (voormalige) gereformeerde kerk aanwezig.

Waarden van de kerkgebouwen

In de gehele gemeente Opmeer zijn geen gereformeerde kerkgebouwen te vinden, waarmee deze periode in niet van belang is binnen de kerkelijke geschiedenis van Opmeer.

Katholieke emancipatie

Met het aanbreken van de Franse tijd (1795-1813) kregen de katholieken in Nederland weer meer rechten. Toch duurde het nog tot aan de katholieke emancipatie halverwege de 19e eeuw voordat het voor katholieken in Nederland weer mogelijk werd om hun eigen kerken te laten bouwen.

In de religieuze geschiedenis van de gemeente Opmeer vormt de katholieke emancipatie een belangrijke periode. De regio West-Friesland is namelijk een van de weinige plekken in het noorden van Nederland waar de katholieken oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van de protestanten. De reden hiervan ligt in het feit dat de keuze voor overgang tot het gereformeerde geloof vaak door de pastoor werd genomen, veel de dorpelingen volgden vervolgens zijn voorbeeld. In de dorpen van Opmeer bleven verschillende pastoors Katholiek. Ondanks het feit dat de kerkgebouwen vaak wel overgingen in handen van de protestanten bleef de katholieke gemeenschap bestaan. Het katholieke geloof en de invloed van de katholieke emancipatie is in het kerkenbestand van Opmeer daarom ook goed terug te zien. In de tweede helft van de 19e eeuw en aan het begin van de

20e eeuw kwamen hier drie katholieke kerken tot stand. Voordat deze drie kerken werden gebouwd, stond op de plek van de Sint-Lambertuskerk in De Weere en van de Sint-Bonifatius in Spanbroek eerst een houten schuilkerkje, beide gebouwd in ca. 1820. Alleen op de plek van de Sint-Jan Geboortekerk in Hoogwoud stond al een stenen kerkgebouwtje. De houten schuilkerk uit 1782 was hier in 1821 vervangen door een eenvoudig stenen kerkgebouw.

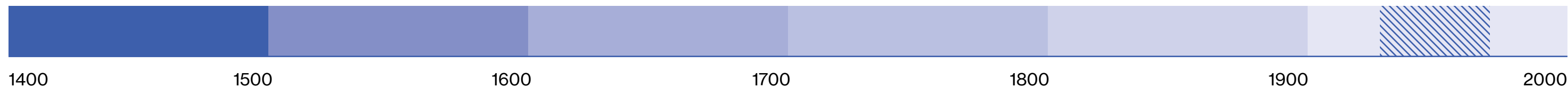
Waarden van de kerkgebouwen

De periode van de katholieke emancipatie tussen ca. 1850 en 1930 is een bepalende periode geweest voor het kerkenlandschap van Opmeer. Met de bouw van drie prominente katholieke kerken kregen de katholieken voor het eerst weer eigen kerkgebouwen, na lange tijd de schuilkerken te hebben gebruikt. De bouw van deze drie kerken heeft het kerkenlandschap van de gemeente sterk gewijzigd nadat eerst uitsluitend hervormde kerkgebouwen in de gemeente stonden. Met de Sint Bonifatiuskerk in Spanbroek, de Heilige Lambertuskerk in De Weere en de Sint Jans Geboortekerk in Hoogwoud heeft de gemeente Opmeer drie prominent gelegen en fraaie voorbeelden van kerkgebouwen

uit de katholieke emancipatie in Nederland. Met name de Sint Bonifatiuskerk is bijzonder, aangezien het één van de best behouden gebleven neogotische kerkinterieurs in Nederland heeft volgens onderzoek van museum Catharijneconvent.

Figuur 5: De Sint Bonifatiuskerk in Spanbroek heeft een nog een gaaf behouden interieur.

Wederopbouw

Veel dorpen en steden in het zuiden en ook het oosten van Nederland hebben bij de bevrijding aan het eind van de Tweede Wereldoorlog veel schade opgelopen door de gevechten tussen de geallieerden en het Duitse leger. Aangezien de gevechten Noord-Holland nooit hebben bereikt, is de provincie het oorlogsgeweld dan ook grotendeels bespaard gebleven. Dit is ook terug te zien in het kerkenlandschap van Opmeer. Waar veel andere gemeenten meerdere kerken uit de wederopbouwperiode hebben, is dit in Opmeer niet het geval. Ook beperkte bevolkingsgroei was een reden dat er niet direct behoefte was aan nieuwe kerkgebouwen. Ook na de Wederopbouwperiode (1945-1965) zijn er geen kerken meer gebouwd. Wel werd er in 1968 nog een kapel en sacristie gebouwd bij het bejaardenhuis 'Zandhove' in Spanbroek. Deze kapel bevat enkele kenmerkende stijlelementen uit de Post '65 periode, zoals de glas-in-betonramen. Na de sloop van het bejaardenhuis is de kapel blijven staan. Het is nog onduidelijk wat er in de toekomst met de kapel zal gebeuren.

De kapel van Zandhove uit 1968

Waarden van de kerkgebouwen

Doordat Opmeer tijdens de Tweede Wereldoorlog gespaard is gebleven van het oorlogsgeweld en dat de bevolkingsgroei geen aanleiding was voor nieuwe kerkgebouwen zijn er geen kerkgebouwen uit de Wederopbouwperiode of daarna. De kapel en sacristie uit 1968 zijn tot stand gekomen na de wederopbouw en vallen onder Post '65 architectuur. Dit is hiermee het enige voorbeeld van na-oorlogse kerkarchitectuur in de gemeente Opmeer.

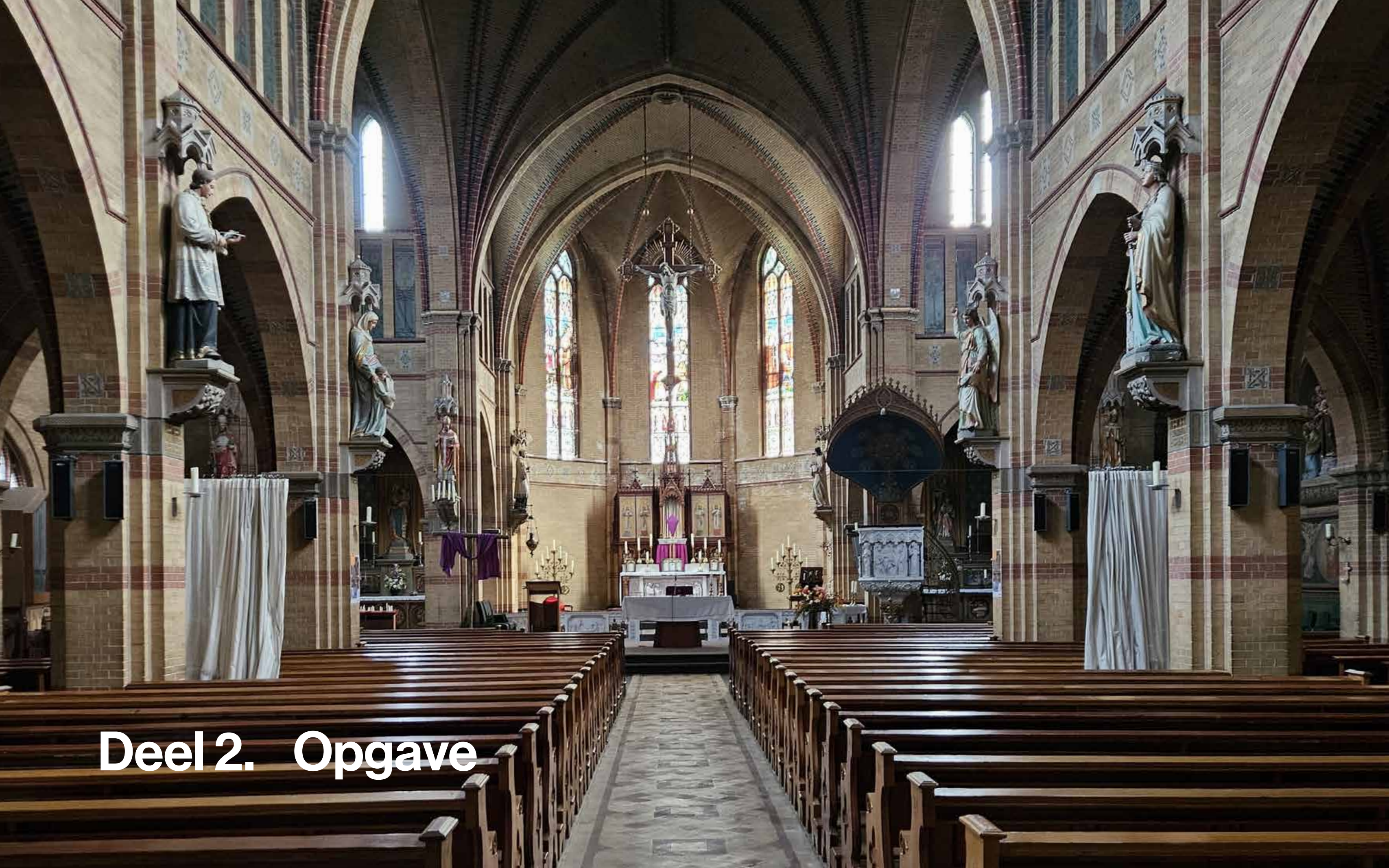
Conclusies en kernwaarden

Het kerkenlandschap van de gemeente Opmeer bestaat uit een klein aantal kerkgebouwen. Wel zijn de kerken relatief groot en is de cultuurhistorische waarde van de kerkencollectie over het algemeen gezien van bijzonder hoge waarde vergeleken met die van andere gemeenten in Nederland. Waar andere gemeente vaak een beperkt aantal monumentale kerken hebben en een groot deel van de kerkencollectie niet-monumentaal is, is dit in Opmeer niet het geval. Maar liefst zeven van de acht kerkgebouwen heeft een monumentale status, waarvan 6 rijksmonumenten (75%). Dat is een relatief hoog percentage, landelijk gezien is 33% van de kerken aangewezen als rijksmonument. Ook hebben de kerken een zeer lange geschiedenis die vaak eeuwen teruggaat. De oudste kerk werd al ca. 1300 jaar geleden gebouwen, twee kerken zijn gebouwd in de middeleeuwen en twee andere kerktorens bezitten bouwdelen uit deze periode. Vanuit deze lange geschiedenis kan worden gezegd dat het Christelijke geloof een grote stempel heeft gedrukt op de ontwikkeling van Opmeer.

Gelet op de bouwfases wordt de kerkencollectie van de gemeente Opmeer naast deze middeleeuwse kerken ook gekenmerkt door kerken uit de tijd van de katholieke emancipatie. Doordat ten tijde van de reformatie verschillende pastoors katholiek bleven kent Opmeer een relatief hoog aandeel katholieke bevolking in vergelijking met andere delen van Noord-Holland. Naast de katholieke kerken zijn ook de Hervormde kerken van Opmeer Aartswoud in dezelfde tijd gebouwd en daarmee beïnvloed door de prominente bouwstijlen van de katholieke emancipatie.

Opvallend aan Opmeer is dat er na de Tweede Wereldoorlog geen nieuwe kerken meer zijn gebouwd. Waar in veel plaatsen in Nederland de wederopbouw en bevolkingsgroei leidden tot de bouw van moderne kerkgebouwen, bleef in Opmeer het bestaande kerkelijk erfgoed volledig toereikend. De kerken die er stonden, waren ruim genoeg om de gemeenschap te huisvesten en hebben de oorlog ongeschonden doorstaan. Ook de beperkte bevolkingsontwikkeling en het uitblijven van grote uitbreidingswijken maakten dat er geen behoefte was aan nieuwe gebouwen.

Bijzonder aan de kerkencollectie van Opmeer is verder het bijzonder hoge aandeel van kerken waarbij begraafplaats aanwezig is. Bij zeven van de acht kerkgebouwen is de begraafplaats nog aanwezig, ook al zijn enkele van deze kerken al herbestemd en niet langer in religieus gebruik. Het merendeel van deze begraafplaatsen wordt ook nog actief gebruikt. Alleen bij de kerk van Wadway is geen begraafplaats (meer) aanwezig. De begraafplaats bij de voormalige Hervormde kerk van Opmeer wordt niet meer actief gebruikt.

The image shows the interior of a Gothic church. The architecture features a high, ribbed vaulted ceiling and pointed arches. The walls are made of light-colored stone or brick, with some areas featuring frescoes or murals. On the left and right sides, there are large statues of figures in robes, possibly saints or apostles, standing on pedestals. The floor is covered with wooden pews arranged in a central aisle. At the far end of the church, there is an altar with a large crucifix above it. The altar is decorated with flowers and candles. The overall atmosphere is solemn and historic.

Deel 2. Opgave

4. Huidige situatie

In Opmeer staan in totaal acht kerkgebouwen. Vier daarvan zijn op dit moment in religieus gebruik. Drie kerkgebouwen zijn herbestemd tot een cultureel-maatschappelijke functie, één kerkgebouw heeft een woonfunctie en is in particulier eigendom.

In dit hoofdstuk wordt de huidige situatie toegelicht, gebaseerd op de gesprekken met de kerkeigenaren. Bureau COUP heeft samen met de gemeente gesprekken gevoerd met de eigenaren en besturen van de acht kerkgebouwen. De gesprekken vormden een (hernieuwde) kennismaking en er is gesproken over het wel en wee van de kerkelijke gemeenschap of de betrokkens stichtingen. Er is gesproken over de rol van de kerken in de samenleving, over het aantal leden, betrokken vrijwilligers, onderhoudsstaat van het gebouw, verduurzaming en de financiële situatie. Ook is met alle eigenaren gesproken over het toekomstperspectief en de visie op de toekomst, en over de samenwerking en eventuele rol van de gemeente in de toekomst van de kerken. De besproken thema's over de huidige situatie van de kerken wordt in dit hoofdstuk

toegelicht. Hoofdstuk 6 richt zich op de toekomstverwachting van de verschillende kerken.

4.1 Religieuze gemeenschappen zijn klein en kwetsbaar

Hoewel er op papier nog altijd veel (katholieke) kerkleden in Opmeer geregistreerd staan, zijn de religieuze gemeenschappen in de praktijk klein en kwetsbaar. De zondagse kerkdiensten worden bezocht door een steeds kleiner wordende groep, waarvan de gemiddelde leeftijd bovendien relatief hoog is. Dit maakt het steeds moeilijker om voldoende vrijwilligers te vinden voor pastorale, diaconale en beheertaken binnen de kerk. Toch vervullen de diensten een belangrijke rol voor de aanwezige gelovigen, die er veel waarde aan hechten. Tijdens hoogtijdagen en bij uitvaarten blijkt dat de kerk nog steeds betekenisvol is binnen de gemeenschap, dit zijn momenten dat de kerkgebouwen goed bezet zijn.

4.2 Kerken nemen een centrale plek in de dorpen, sterke gemeenschappen (niet religieus)

In de dorpen van de gemeente Opmeer nemen kerkgebouwen een centrale plek in

als plekken van gemeenschapszin en sociale cohesie. Dit komt duidelijk naar voren in de betrokkenheid van vele vrijwilligers bij de kerkgebouwen, zelfs (en misschien wel juist) bij die kerken die niet meer alleen voor religieuze doeleinden worden gebruikt. De kerken vormen zowel fysiek als maatschappelijk een middelpunt in de dorpen. Deze dynamiek gaat verder dan de religieuze gemeenschap en benadrukt de blijvende waarde van de kerkgebouwen als maatschappelijke ruimten waar mensen samenkomen, activiteiten organiseren, sociale banden versterken en zich gezamenlijk inzetten voor het behoud van dit erfgoed. De betrokkenheid van veel vrijwilligers onderstreept het belang van deze gebouwen als pijlers binnen de dorpsgemeenschappen.

4.3 Financiële uitgangspositie is over het algemeen goed en daarmee ook de onderhoudsstaat van de kerkgebouwen.

De financiële uitgangspositie van de kerken in Opmeer is over het algemeen goed. Dit komt onder andere door de vrijwillige bijdragen van betrokken kerkleden en dorpsbewoners. Ook succesvolle exploitatie, spaargelden en het bezit van landerijen en

grond die worden verhuurd dragen bij aan een goede financiële positie. Hierdoor zijn de financiële problemen voor de religieuze kerkgebouwen niet de grootste uitdaging. De uitdagingen liggen meer op het vlak van aantallen vrijwilligers en teruglopend kerkbezoek

4.4 Cultureel Herbestemde kerken zijn succesvol

De cultureel herbestemde kerken in Opmeer kunnen over het algemeen als succesvol worden beschouwd. Dit succes is vooral te danken aan de inzet van betrokken vrijwilligers en een sterke, doordachte programmering. Ondanks het feit dat meerdere kerken zijn herbestemd voor sociaal-cultureel gebruik, ervaren zij elkaar niet als concurrenten. Integendeel, ze bedienen elk een eigen doelgroep: de Theaterkerk in Wadway richt zich op een grotere regio en trekt bezoekers van buiten de gemeentegrenzen, terwijl de kerken in Spanbroek en Hoogwoud zich meer richten op hun lokale gemeenschappen. Door deze onderlinge verschillen in focus versterken zij elkaar eerder dan dat zij in elkaars vaarwater zitten.

4.5 Kerk in particulier bezit vormt een uitdaging

De Voormalige Hervormde Kerk van Opmeer is particulier eigendom en brengt daardoor voor de eigenaar relatief hoge onderhoudskosten met zich mee. Omdat het gebouw geen monumentale status heeft, kan de eigenaar geen aanspraak maken op onderhoudssubsidies, terwijl er wel sprake is van verschillende onderhoudsbehoeften. Zo vraagt onder meer de spits van de kerktoeren om herstel, moet het dak worden vernieuwd en speelt daarnaast een verduurzamingsvraagstuk.

Hoewel de kerk geen monument is, is zij wel aangemerkt als karakteristiek. Dit biedt echter geen bescherming tegen sloop. Wel betekent dit dat er bij eventuele nieuwbouw rekening gehouden moet worden met de bestaande hoofdvorm: oppervlakte, goothoogte en dakhelling van het hoofdgebouw dienen in principe behouden te blijven, tenzij aangetoond kan worden dat hiervan afgeweken mag worden zonder dat het straat- en bebouwingsbeeld onevenredig wordt aangetast. Voor sloop is een vergunning vereist, en die wordt alleen verleend als aangetoond kan worden dat er geen afbreuk wordt gedaan aan de karakteristieke hoofdvorm of karakteristieke

bouwkundige elementen van het pand.

4.6 Toekomst onzeker, herbestemmen is ingewikkeld

De toekomst van de kerken in religieus gebruik binnen de gemeente Opmeer is onzeker. Voor de katholieke kerken is inmiddels duidelijk dat zij binnen afzienbare tijd aan de eredienst zullen worden onttrokken. Het bisdom Haarlem-Amsterdam, eigenaar van de katholieke kerkgebouwen, heeft in 2022 besloten dat binnen de parochie De Waterkant 10 kerken dicht zullen gaan, en worden afgestoten. De kerken van Spanbroek en De Weere zullen op korte termijn dicht gaan, en de kerk van Hoogwoud volgt in de volgende fase. De Hieronymuskerk in Wognum blijft als 'hoofdkerk' overeind binnen de regio. Hoewel voor de protestantse kerk in Hoogwoud voorlopig nog sprake is van reguliere zondagse diensten, werpt de afnemende omvang en hoge gemiddelde leeftijd van de geloofsgemeenschap ook hier een schaduw over het lange termijnperspectief.

Het vinden van een nieuwe bestemming voor kerkgebouwen is geen eenvoudige opgave. Het zijn vaak grote, monumentale

ruimten met specifieke interieuronderdelen, ontworpen voor een religieuze functie die zich niet gemakkelijk laat vertalen naar een ander gebruik. Er bestaan nauwelijks functies die naadloos aansluiten bij de bestaande vorm en betekenis van deze gebouwen. De onderhouds- en restauratiekosten zijn hoog, mede door de hoge kerktoren, de stookkosten zijn hoog en verduurzamingsmogelijkheden van deze monumentale gebouwen zijn beperkt, en bovendien zeer kostbaar. Daarom zal er zorgvuldig moeten worden gekeken naar haalbare herbestemmingen, met oog voor zowel de culturele, ruimtelijke als religieuze waarden die deze kerken vertegenwoordigen.

De Theaterkerk in Wadway voegde enkele jaren geleden een foyer toe aan het kerkgebouw, in een modern, schuurachtig volume

5. Beleidskaders

Gemeentelijk erfgoedbeleid

In de gemeente Opmeer zijn 30 objecten aangewezen door het Rijk als Rijksmonument. Het overgrote deel hiervan betreft kerkgebouwen en (stolp)boerderijen. Daarnaast zijn enkele molens, een gemaal en een brug aangewezen als Rijksmonument. In de gemeente Opmeer zijn 5 panden door de Provincie Noord-Holland aangewezen als provinciaal monument.

De gemeente Opmeer kent geen gemeentelijke monumenten. Daarom heeft de gemeente Opmeer ook geen subsidieregeling voor instandhouding van gemeentelijke monumenten. Eigenaren van rijksmonumenten worden via de website verwezen naar de landelijke subsidieregelingen voor instandhouding (onderhoud en restauratie) en laagrentende leningen voor eigenaren van monumentale woonhuizen.

Subsidiemogelijkheden

Onderhoudssubsidie

Kerkeigenaren met een rijksmonumentaal kerkgebouw kunnen subsidie aanvragen voor regulier onderhoud, met behulp van de SIM-subsidie (Subsidie Instandhouding Monumenten) bij de Rijksdienst voor het

Cultureel Erfgoed. Deze subsidie kan eens in de 6 jaar aangevraagd worden op basis van een Meerjarenonderhoudsplan. De subsidie gaat uit van 3% van de herbouwwaarde, en wordt uitgekeerd over een periode van 6 jaar (0,5% van de herbouwwaarde per jaar).

Restauratiesubsidie

Daarnaast bestaat er een restauratiesubsidie voor werkzaamheden die het regulier onderhoud te boven gaan, bij de provincie Noord-Holland. Voor restauratiewerkzaamheden van een kerkelijk monument gaat de regeling uit van een subsidie van maximaal 50% van de subsidiabele kosten, met een maximaal subsidiebedrag van 500.000 euro. Deze subsidie kan eens in de 15 jaar aangevraagd worden. Voorwaarde voor de subsidie is dat het rijksmonumentale gebouw publiekstoegankelijk is. Een rijksmonument is publiekstoegankelijk als minimaal 25% van het vloeroppervlak voor tenminste 24 dagen per jaar voor publiek toegankelijk is.

Daarnaast zijn zowel voor provinciale monumenten als voor rijksmonumenten laagrentende leningen (rente 1,5 procent) aan te vragen voor onderhouds- en restauratiewerkzaamheden bij het Nationaal

Restauratiefonds. Subsidies op projectbasis, bijvoorbeeld voor de restauratie van de preekstoel of het orgel, kunnen aangevraagd worden bij het landelijke Cultuurfonds.

Neven- en herbestemmingsonderzoek kerkgebouwen

Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor cultuurhistorisch van belang zijnde kerkgebouwen, kan een beroep worden gedaan op de subsidieregeling van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: de stimulering herbestemming monumenten. Deze subsidie is ook voor kerken die zoeken naar, of intensivering van het nevengebruik, naast het religieuze gebruik. Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor de bij- en herbestemming van een kerkgebouw (en van andere monumenten). Deze regeling staat ook open voor een subsidie ten behoeve van een duurzaamheidsonderzoek.

Verduurzaming kerkgebouwen

De Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA) komt eigenaren van bestaand maatschappelijk vastgoed tegemoet in de kosten om te verduurzamen. Hieronder vallen ook kerkgebouwen in religieus gebruik. De subsidieregeling komt eigenaren van bestaand maatschappelijk vastgoed tegemoet in de kosten om te verduurzamen. Als indieningsvoorwaarde geldt onder andere een energiescan of maatwerkadvies van het gebouw.

Het subsidiepercentage voor losse maatregelen betreft 20%. Het subsidiepercentage voor integrale maatregelen (uitvoering van meerdere maatregelen) kan oplopen tot 40% (afhankelijk van het aantal labelsprongen). Het minimale subsidiebedrag bedraagt 5.000 euro voor losse maatregelen en 25.000 euro voor integrale maatregelen. Het maximale subsidiebedrag per aanvrager bedraagt 1,5 miljoen.

De gemeente Opmeer heeft geen subsidieregeling ten behoeve van instandhouding of verduurzaming van kerkelijk vastgoed, waarvoor kerkeigenaren in aanmerking kunnen komen.

Beleid voor recreatie en toerisme

De gemeente Opmeer werkt in 2025 samen met Bureau BUITEN aan nieuw beleid voor recreatie en toerisme. Hiervoor is input ingewonnen van inwoners, ondernemers en andere betrokkenen via een enquête en gezamenlijke sessies.

Toekomstvisie Opmeer

In de ‘Toekomstvisie Opmeer 2030’ (2021) geeft de gemeente Opmeer richting aan de ontwikkelingen in de gemeente, en zet de koers voor de nabije toekomst. In de visie worden een vijftal ambities geformuleerd. De eerste ambitie zet in op de vitaliteit van de dorpen. De ambitie is dat jong en oud in de dorpskernen kunnen blijven wonen, temidden van een groene omgeving. Verenigings- en bewonersinitiatieven worden door de gemeente ondersteund. Er wordt geïnvesteerd in voldoende ouderenwoningen.

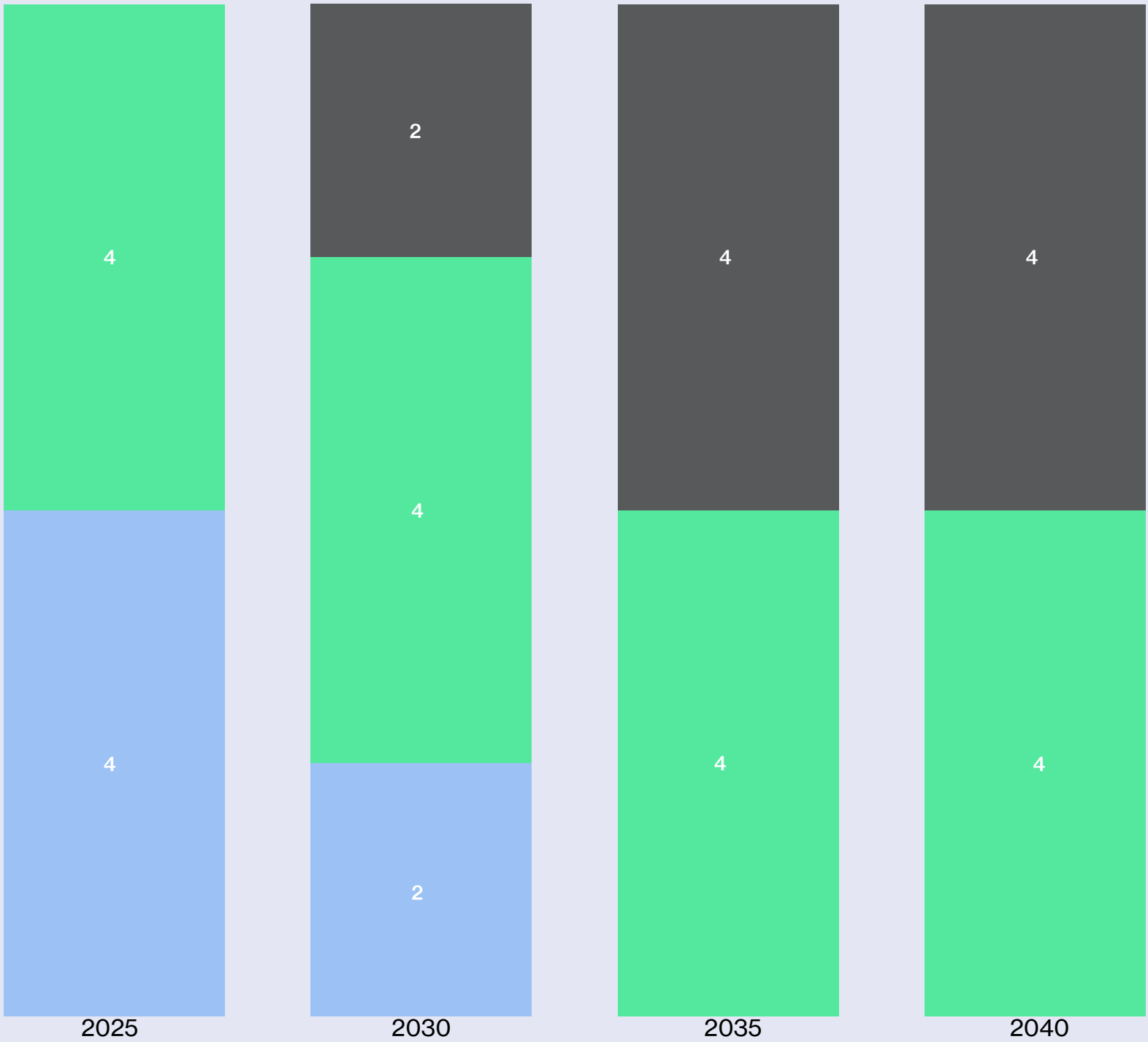
De vierde ambitie gaat uit van het behoud van het aantrekkelijke landschap. Opmeer koestert haar open landschap, haar erfgoed en de kenmerkende lintdorpen. Het belangrijkste kenmerk in het beeld van het lintdorp is de kerk. Behoud is daarom gewenst. De gemeente Opmeer investeert in

het onderhoud en behoud van haar erfgoed, en zet niet alleen in op het behoud van haar erfgoed, maar ook op het doorontwikkelen van de maatschappelijke functie van het erfgoed. Aan de hand van Opmeerse iconen (de stolpboerderijen, het open landschap, de lintdorpen e.d.) wordt het verhaal van het unieke landschap verteld.

Hoewel het behoud en belang van kerken niet specifiek in het visiedocument wordt genoemd, zijn deze wel te plaatsen binnen het streven om de dorpen vitaal te houden. Ook passen ze binnen de ambitie om te investeren in het behoud van het lokale erfgoed, en in de ontwikkeling van de maatschappelijke functie van het erfgoed. De kerkgebouwen van Opmeer mogen met recht geschaard worden onder de ‘Opmeerse Iconen’, en zijn representanten van de lokale identiteit en de rijke cultuurhistorie.

6. Toekomstverwachting

Deel 2: Opgave

Toekomstverwachting kerkgebouwen

- Religieus gebruik
- Herbestemd
- Onzeker

Toekomstverwachting op basis van gesprekken met kerkeigenaren

De toekomst van de kerkgebouwen in de gemeente Opmeer laat een verdeeld beeld zien. Voor de reeds herbestemde kerken is de verwachting dat de huidige functies en het gebruik in de komende jaren stabiel blijven. De betrokkenheid van vrijwilligers en een passend cultureel programma dragen bij aan dit stabiele perspectief. Voor de kerken die nog in religieus gebruik zijn, is de toekomst echter onzeker. Voor twee van deze kerken wordt verwacht dat het religieuze gebruik binnen nu en vijf jaar zal eindigen, terwijl voor de andere twee kerken geldt dat dit moment waarschijnlijk binnen vijf tot tien jaar zal aanbreken. Deze ontwikkeling onderstreept de noodzaak om tijdig na te denken over mogelijke nieuwe functies, waarbij zowel de fysieke kenmerken als de maatschappelijke betekenis van de gebouwen in ogenschouw worden genomen.

Bedreiging

Geen bedreiging

Bedreiging op termijn

Actuele bedreiging

Urgentie:

Lage urgentie

Middelhoge urgentie

Hoge urgentie

Functie:

Herbestemd

Religieus gebruik

Monument:

Rijks

Provinciaal

Urgentie om actie te ondernemen

Nr.	Kerk	Plaats	Funct.	Monu.	Bedreiging	Urgentie
2	't Kerkhuys	Spanbroek				
4	Theaterkerk	Wadway				
5	Voormalige Hervormde Kerk	Opmeer				
8	Voormalige Hervormde Kerk	Aartswoud				
1	Sint-Lambertus	De Weere				
3	Sint-Bonifatius	Spanbroek				
5	Sint-Jans Geboorte	Hoogwoud				
7	Kerk op de Terp	Hoogwoud				

In de bovenstaande figuur wordt de bedreiging en de urgentie van de kerken binnen Opmeer weergegeven. Hiervoor is het huidig gebruikt (herbestemd/religieus gebruik) gecombineerd met de toekomstverwachting, de monumentale status en de onderhoudsstaat van de kerkgebouwen. Voor kerkgebouwen waar de bedreiging op rood is ingeschat is het toekomstperspectief binnen het huidige gebruik op korte termijn (binnen nu en 5 jaar) onzeker. Voor de kerkgebouwen waar de situatie op oranje is ingeschat, geldt dat het vaak op dit moment nog goed gaat, maar dat zich in de toekomst (tussen de 5 en 10 jaar) veranderingen zullen aandienen. Voor de kerken met een groen bolletje is de situatie op de middellange termijn stabiel.

De urgentie geeft de mate van belang aan om actie te ondernemen. De verantwoordelijkheid voor actie ligt bij kerkeigenaren, maar betrokkenheid vanuit de gemeente is hier vaak noodzakelijk. Voor twee kerken in religieus gebruik geldt een actuele bedreiging, voor twee een bedreiging op termijn. Voor alle Katholieke kerken geldt dat deze uiteindelijk afgestoten zullen worden ten behoeve van de hoofdkerk in Wognum. Het is daarom urgent om voor alle drie de Katholieke kerken na te denken over de toekomst. De bedreiging en urgentie van voormalige Hervormde Kerk van Opmeer ligt in het onderhoud. Er zijn verschillende aandachtspunten die op termijn opgepakt zullen moeten worden.

Toekomstverwachting per kerkgebouw

1. Sint-Lambertuskerk De Weere

De Rooms-Katholieke Sint-Lambertuskerk in De Weere is nog in religieus gebruik. De Sint-Lambertusparochie is onderdeel van de personele unie ‘De Waterkant’. Ééns in de twee weken wordt er een eredienst gehouden in De Weere. Hoewel er veel parochianen behoren tot de Sint-Lambertusparochie is het kerkbezoek teruggelopen tot c.a. 20 bezoekers per dienst. Binnen de Waterkant is het plan om de kerk in De Weere te onttrekken aan de eredienst en te verkopen. Om de verkoop in goede banen te leiden en de kerk te behouden voor het dorp is een herbestemmingscommissie de mogelijkheden voor de toekomst van het gebouw aan het onderzoeken. De kerk zal worden getaxeerd in opdracht van het bisdom en vervolgens te koop worden aangeboden. In veel gevallen wordt er een kettingbeding (zie pagina32) opgenomen bij verkoop van Katholieke kerken.

2. 't Kerkhuys Spanbroek

't Kerkhuys in Spanbroek is een voorbeeld van een vroege herbestemming van een protestantse Kerk. Inmiddels is al ruim 30 jaar de Stichting Behoud Hervormde

Kerk Spanbroek verantwoordelijk voor het onderhoud en een exploitatiestichting voor exploitatie van het kerkgebouw. Het kerkgebouw herbergt een vaste kantoorruimte die momenteel wordt gehuurd door de Monumentenwacht. De onderhoudsstaat van het kerkgebouw is goed. Door verhuren, sponsors en donateurs is het mogelijk het kerkgebouw in stand te houden en zelfs te verduurzamen. Bij de stichting is een grote groep vrijwilligers betrokken die met elkaar verantwoordelijk zijn voor beheer, onderhoud en exploitatie van het kerkgebouw. Op dit moment is er zelfs een wachtrij voor vrijwilligers. 't Kerkhuys richt zich op de hele samenleving van Spanbroek en de gemeente Opmeer en speelt daardoor een grote rol in het maatschappelijke leven van het dorp.

3. Sint-Bonifatiuskerk Spanbroek

De Sint-Bonifatiuskerk in Spanbroek is nog in religieus gebruik. Ook hier worden de erediensten door maar een kleine groep kerkgangers bezocht. Om die reden is vanuit regiobestuur van 'De Waterkant' besloten om ook de Sint-Bonifatiuskerk aan de eredienst te onttrekken. Op dit moment is er een werkgroep herbestemmen bezig met het onderzoeken van de mogelijkheden voor

de Sint-Bonifatiuskerk. Er wordt gekeken naar mogelijkheden die recht doen aan het hoog-monumentale karakter van exterieur en interieur. Er vinden nog kerkdiensten plaats zolang dit qua personele inzet mogelijk is en het gebouw in eigendom is van de Sint-Bonifatiusparochie. Het verkooptraject zal worden begeleidt vanuit het regiobestuur van de Waterkant en het Bisdom Haarlem-Amsterdam. Ook deze kerk zal worden getaxeerd. Ook is het waarschijnlijk dat er bij verkoop een kettingbeding zal worden opgenomen over toekomstig gebruik van het gebouw.

4. Theaterkerk Wadway

De theaterkerk in Wadway is sinds de jaren '60 van de vorige eeuw in gebruik als kleinschalig theater. In 2022 is de kerk uitgebreid met een foyer die ook een buurthuisfunctie voor Wadway vervult. Sinds die tijd werken de stichtingen Theaterkerk en dorps huis Wadway samen. Door de bouw van de foyer zijn de mogelijkheden voor het gebruik als theater vergroot en wordt de plek ook door de dorpingen intensiever gebruikt. De stichting verwacht het gebruik van de kerk als Theater in de toekomst te kunnen handhaven. Er wordt onder andere geïnvesteerd in verduurzaming van het

gebouw, met behoud van het karakter van de theaterkerk.

5. Voormalig Hervormde Kerk Opmeer

De voormalige kerk van Opmeer is niet in religieus gebruik en is de enige kerk van Opmeer in particulier eigendom. De kerk wordt bewoond. Ten behoeve van de woonfunctie is in de kerk een inbouw geplaatst die de kerk verdeeld in kleinere eenheden. De onderhoudsstaat van het kerkgebouw behoeft voortdurende aandacht, onder andere de torenspits en het dak zijn toe aan onderhoud. Daarnaast heeft de eigenaar de wens het gebouw verder te verduurzamen, onder andere door het toevoegen van zonnepanelen. Dit zijn echter allemaal kostbare investeringen die ook de uitstraling van de kerk beïnvloeden. De kerk is niet monumentaal, maar wel in het omgevingsplan aangewezen als karakteristiek. Er is daarom een omgevingsvergunning nodig voor gehele sloop of sloop van onderdelen.

Naast de kerk ligt een begraafplaats die in eigendom is van de gemeente Opmeer, de gemeente voert beperkt onderhoud uit door periodiek snoeien.

6. Sint-Jans Geboortekerk Hoogwoud

De Sint-Jans Geboortekerk van Hoogwoud is één van de drie Katholieke kerken binnen Opmeer. Met 80-100 kerkgangers per dienst ligt hier het kerkbezoek het hoogst. Vanuit het regiobestuur van 'De Waterkant' is daarom besloten deze kerk langer open te houden dan de kerken van Spanbroek en De Weere. Desalniettemin is door vergrijzing de verwachting dat de kerk binnen een periode van ongeveer 8 jaar aan de eredienst zal worden onttrokken. Over mogelijke herbestemming van het gebouw in de toekomst wordt nog niet actief nagedacht vanuit de parochie. Er leeft de wens om een zaal binnen het complex beschikbaar te houden voor het houden van kleinschalige vieringen binnen het dorp. In veel gevallen wordt er een kettingbeding opgenomen bij verkoop van Katholieke kerken.

De pastorie naast de kerk is in het verleden al verkocht. Aan de kerk is een parochiecentrum gebouwd.

7. Kerk op de Terp Hoogwoud

De kerk op de Terp in Hoogwoud is de enige Protestantse kerk in Opmeer in religieus gebruik. De Protestantse Gemeente Midden Westfriesland is ontstaan uit een

samenvoeging van verschillende Hervormde kerkgemeenschappen. De Kerk op de Terp is de enige kerk in eigendom van de Protestantse Gemeente. Naast de zondagse erediensten wordt de kerk gebruikt voor enkele kerkelijke bijeenkomsten en een koffieochtend. De wens van de Protestantse Gemeente is om het kerkgebouw een meer centrale rol te geven binnen het dorp en geschikt te maken voor breder gebruik ten behoeven van de samenleving. De gemeenschap heeft een goede financiële uitgangspositie, maar heeft wel te maken met een vergrijzende gemeenschap.

8. Kerk Aartswoud

Het kerkgebouw van Aartswoud is aan het eind van de vorige eeuw ondergebracht in een stichting. Met de overdracht is ook een legaat ten behoeve van de onderhoud van het kerkgebouw overgedragen aan de stichting. Vanuit dit legaat en uit middelen die worden verkregen door exploitatie en een jaarlijkse veiling worden de onderhoudskosten van het gebouw gefinancierd. Het aantal activiteiten en verhuren in de kerk is beperkt. De stichting draait op een groep betrokken vrijwilligers die verantwoordelijk is voor het dagelijks beheer en exploitatie. In het gedeelte voorin de kerk, onder de toren is een

ruimte geschikt gemaakt om te verhuren als kantoor. De middelen uit de verhuur zullen ten bate komen van het onderhoud en de instandhouding van het gebouw. Wanneer de functie van het café in Aartswoud verder onder druk komt te staan leeft de wens om een dergelijke ontmoetingsfunctie voor het dorp te behouden en deze wellicht in de kerk onder te brengen. zoals in Wadway.

Wat is een kettingbeding?

Een kettingbeding heeft als doel het voorkomen van onwaardig gebruik van kerkgebouwen. In een kettingbeding kan een verkopende partij wensen opnemen over wat er wel en niet mag gebeuren in en met een kerkgebouw. Ook bij verkoop in de toekomst blijft het beding gelding, vandaar de term 'kettingbeding'. Met name de Katholieke Kerk neemt bij verkoop van een kerkgebouw vaak een kettingbeding op. Veelal worden hiermee functies uitgesloten die niet passend worden geacht bij de uitstraling van de kerk en het geloof zoals gokken en seksueel vermaak.

Afwegingskader religieus erfgoed

Binnen Nederland kennen we diverse vormen van gebruik van kerken. De betrokkenheid van de samenleving bij een gebouw verschilt per functie. De gemeente kan een waardering uitspreken voor de wenselijkheid van een type gebruik voor de instandhouding van een gebouw. Dit heeft zowel met de (sociale) programmering binnen de dorpen te maken alsook met het behoud van de cultuurhistorische waarden van de gebouwen. Om de maatschappelijke waarden te koesteren heeft voortgezet religieus gebruik de voorkeur, eventueel in combinatie met (maatschappelijk) nevengebruik, ook wel multifunctioneel gebruik. Vervolgens bestaat de voorkeur om te kiezen voor een herbestemming met een maatschappelijke functie (bijvoorbeeld een buurthuis, cultureel gebruik of een zorgfunctie). Als dat niet mogelijk blijkt kan ook gekeken worden naar commerciële functies, waarbij de voorkeur uitgaat naar een semipublieke functie, zoals een kapper of een winkel. Een gesloten commerciële functie, zoals wonen of kantoor, is de laatste optie vanwege de grote aantasting van zowel interieur als exterieur. Sloop van de (monumentale) kerkgebouwen in Opmeer dient voorkomen te worden, vanwege de hoge cultuurhistorische waarde

van de kerkgebouwen. Opeenvolgend heeft de gemeente voorkeur voor de volgende bestemmingen in de bestaande kerkgebouwen:

- **Religieus gebruik**
- **Multifunctioneel gebruik**
- **Maatschappelijk / Cultureel gebruik**
- **Commercieel gebruik**
- **Privaat gebruik**
- **Tijdelijk gebruik**
- **Leegstand / Sloop**

In bovenstaande volgorde komt het gebruik steeds verder af te staan van het oorspronkelijk gebruik: van publiektoegankelijk tot privaat gebruik, en van behoud van het kerkgebouw en/of interieur, tot grootschalige verbouwingen ten behoeve van het nieuwe gebruik. Voor elke functie worden hierna zowel de voordelen en mogelijkheden als de nadelen en obstakels benoemd. Dit vormt het afwegingskader religieus erfgoed.

Religieus gebruik

Binnen het religieus gebruik wordt de kerk gebruikt, waarvoor hij van oorsprong is gebouwd: de viering, samenkomst, ontmoeting en bezinning. Voor kerken

met een monumentale bestemming is het uitgangspunt behoud van de historisch waardevolle onderdelen, vaak ook van het interieur. In het bestemmingsplan hebben kerken in religieus gebruik, een maatschappelijke bestemming. Het religieus gebruik is uiteraard voor behoud van het kerkgebouw en interieur het meest gewenste gebruik. Tegelijkertijd is het voor veel kerkeigenaren, als gevolg van ontkerkelijking, een krimpende gemeenschap, hoge leeftijden van kerkgangers, teruglopend aantal vrijwilligers, teruglopende inkomsten, hoge energierekeningen en hoge onderhoudskosten, steeds moeilijker om alles rond te krijgen. Soms wordt het kerkgebouw alleen op zondag gebruikt, en staat het de overige dagen grotendeels leeg. Maar veelal worden kerken in religieus gebruik ook kleinschalig verhuurd aan derden. Veel voorkomende (kleinschalige) functies zijn het verhuren van vergaderruimtes, verhuren van repetitieruimtes voor koren en muziekverenigingen en het organiseren van concerten en voorstellingen in de kerkzaal. Dit gebruik is echter bijzaak, en ondergeschikt aan het religieus gebruik. Kerken in Opmeer in religieus gebruik

zijn: De Sint-Lambertuskerk in De Weere, De Sint-Bonifatiuskerk in Spanbroek, de Sint-Jans Geboortekerk in Hoogwoud en de Kerk op de Terp in Hoogwoud.

Multifunctioneel gebruik

Kerkgebouwen met een multifunctioneel gebruik zijn zowel in religieus gebruik, doorgaans in ieder geval voor de kerkdienst op zondagochtend, als voor een breder gebruik. Wanneer dit niet-religieuze gebruik grootschalig is, en de boventoon leidt, boven het religieuze gebruik, valt het kerkgebouw onder ‘multifunctioneel’ gebruik. Veelal is een verbouwing of pertinente opdelen van de kerkzaal noodzakelijk om dit gebruik mogelijk te maken.

In veel gevallen van multifunctioneel gebruik is de kerk in eigendom van de kerkelijke gemeenten, in sommige gevallen is de kerk eigendom van een stichting. De hoge stookkosten en een tekort aan vrijwilligers zijn veelal beperkende factoren. De extra inkomsten die worden gegeneerd uit de verhuur, kunnen een welkome toevoeging zijn om het religieus gebruik op de lange(re) termijn mogelijk te maken. Bovendien verkrijgt het kerkgebouw een nieuwe functie voor de samenleving en omwonenden, en

blijft het kerkgebouw publiekstoegankelijk. Er zijn in Opmeer op dit moment geen kerken in multifunctioneel gebruik.

Maatschappelijk / Cultureel gebruik

Kerkgebouwen die uit religieus gebruik raken, kunnen binnen de vigerende maatschappelijke bestemming de deuren openzetten voor de samenleving. Vanwege hun oorspronkelijke gebruik, zijn ze geschikt voor een maatschappelijk en cultureel gebruik. Veelal liggen de gebouwen centraal in de dorpen en zijn benodigde faciliteiten, zoals toiletten, een keuken, vergaderruimtes etc. aanwezig. Binnen dit gebruik zijn grootschalige verbouwingen doorgaans niet noodzakelijk. Ook blijft het gebouw publiekstoegankelijk.

Elke gemeente heeft behoefte aan gebouwen met een maatschappelijke functie, waar bewoners heen kunnen, om vele verschillende redenen. Wanneer een maatschappelijke bestemming wordt opgeheven, is het veelal lastig om deze functie opnieuw toe te voegen omdat het gebruik vanuit commercieel oogpunt veelal minder interessant is.

Voorbeelden van maatschappelijk gebruik van een kerkgebouw zijn buurthuizen,

welzijnsorganisaties, (niet commerciële) gezondheidscentra, bibliotheken, theater- en voorstellingsruimtes, expositieruimtes en musea.

De stookkosten en onderhoudskosten van een kerkgebouw zijn echter doorgaans hoog, en maatschappelijk en cultureel gebruik heeft doorgaans geen grote opbrengsten tot gevolg. Binnen dit gebruik moet daarom de vraag gesteld worden of vanuit het gebruik de hoge onderhoudskosten op de lange termijn opgebracht kunnen worden. Mocht dat niet het geval zijn, dan dient gezocht te worden naar andere vormen van inkomsten, zoals subsidies voor instandhouding van historisch waardevolle gebouwen (vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de provincie of de gemeente) of subsidies voor de maatschappelijke of culturele functies die in het kerkgebouw ondergebracht worden (vanuit de gemeente).

In Opmeer zijn kerken met een maatschappelijke of culturele bestemming de Kerk van Aartswoud en 't Kerkhuys in Spanbroek, beide zijn in gebruik voor (maatschappelijke) bijeenkomsten, en de Theaterkerk in Wadway die in gebruik is als theater.

Commercieel gebruik

Wanneer een kerk commercieel gebruikt wordt, is de publiekstoegankelijkheid doorgaans geborgd maar afhankelijk van het gebruik. In veel gevallen blijft de kerk toegankelijk voor publiek, in sommige gevallen alleen voor klanten.

Een veel voorkomende functie binnen het commerciële gebruik, is retail. De kerk wordt ingezet als winkel. Denk aan de alom bekende voorbeelden van de boekenwinkels in kerken in Maastricht en Zwolle, die zeer in trek zijn bij het grote publiek. Maar ook bestaan er voorbeelden van markthallen in kerken, waar lokale ondernemers hun waar uitstallen, zoals die in Sas van Gent.

Een horeca-functie valt ook binnen deze trede. Er zijn legio-voorbeelden van succesvol herbestemde kerken binnen dit gebruik, waarbij de kerk open blijft voor publiek, en de ruimte veelal beleefbaar blijft.

Ook diensten als een kapper of schoonheidsspecialist vallen binnen deze trede. De publiekstoegankelijkheid komt hierbij iets meer in het gedrang, omdat de kerk met name toegankelijk is voor klanten. Financieel is een commercieel gebruik

interessant, maar sterk afhankelijk van de functie en de locatie van de kerk.

Er zijn in Opmeer geen voorbeelden van kerken met een commercieel gebruik.

Privaat gebruik

Bij privaat gebruik is het kerkgebouw niet langer publiekelijk toegankelijk, en past het gebruik ook niet meer binnen de maatschappelijke bestemming. Dat betekent dat de gemeente zal moeten meewerken aan een nieuwe, private bestemming zoals wonen of kantoor/bedrijf.

Het voordeel van zo'n private bestemming is dat het kerkgebouw financieel interessanter wordt voor ontwikkelaars en potentiële kopers. Aan het creëren van extra woningen/appartementen bestaat een grote behoefte, zo ook in Opmeer. Wonen in een kerk is voor veel mensen aantrekkelijk, niet alleen vanwege de aansprekende architectuur, maar ook veelal door een gunstige, centrale ligging. Vaak zijn woningen in een kerk echter wel kostbaar. Een dergelijke bestemming vraagt om een grotere investering (verbouwing) maar is doorgaans duurzamer en zekerder op de lange termijn dan een minder financieel krachtige (bijv. maatschappelijke) bestemming.

Nadeel van een herbestemming naar wonen, is dat het gebouw niet meer publiektoegankelijk is en het gebouw doorgaans behoorlijk wordt verbouwd en/of aangetast. Een kerkelijk interieur zal worden verwijderd, en een nieuwe indeling, het aanbrengen van verdiepingsvloeren, trappartijen, liftschachten, ventilatiesystemen, deuren en ramen is noodzakelijk. Ook verduurzaming, waaronder isolatie en het aanbrengen van zonnepanelen, is veelal vereist. Dat betekent dat aantasting van het uiterlijk aanzien, en van de historisch waardevolle onderdelen zal plaatsvinden. Voor monumentale gebouwen gelden hiervoor beperkingen.

In Opmeer is de voormalige Hervormde kerk van Opmeer een voorbeeld van een kerkgebouw in privaat gebruik. Het gebouw is in gebruik als woning. In 't Kerkhuys in Spanbroek wordt een ruimte verhuurd als kantoor voor de monumentenwacht. In Aartswoud ligt er vanuit de eigenaar ook de wens een kantoorfunctie op te nemen binnen de kerk.

Tijdelijk gebruik

BiBinnen een tijdelijk gebruik wordt de kerk door de eigenaar verhuurd voor een tijdelijk gebruik, bijvoorbeeld in afwachting van een grote transformatie / herbestemming. Het voordeel van zo'n tijdelijk gebruik is dat leegstand wordt tegengegaan en het kerkgebouw een functie vervult voor de samenleving. Nadeel is dat er ten gunste van dit tijdelijke gebruik geen grote investeringen zullen worden gedaan en er geen onderhoud zal plaatsvinden aan het kerkgebouw.

Er zijn in Opmeer zijn geen kerkgebouwen met een tijdelijk gebruik.

Leegstand / Sloop

Als het niet lukt om een nieuwe functie te vinden, dreigt leegstand, mogelijk gevolgd door sloop. Voor kerkgebouwen zonder monumentale status is dit een reële optie, wanneer het gebouw wordt onttrokken aan de eredienst. Ook in geval van sloop is de vraag of de gemeente wil meewerken aan wijziging van de bestemming voor het betreffende perceel. Voor kerken met een monumentale status behoort sloop in principe niet tot de mogelijkheden, en is het van belang dat de gemeente betrokken

is en meedenkt over een mogelijke nieuwe invulling van het gebouw.

Er is in Opmeer is geen kerkgebouw dat leeg staat of gesloopt zal worden. Wel dreigen de katholieke kerken van De Weere en Spanbroek binnen afzienbare tijd leeg komen te staan.

Kansenkaart per kerk

Met veranderende religieuze praktijken, demografische verschuivingen en maatschappelijke behoeften rijst de vraag: hoe kunnen deze unieke gebouwen hun betekenis behouden of een nieuwe rol vervullen in de toekomst?

Om daar richting aan te geven, hebben we per kerk een kansenkaart opgesteld. Deze kaart brengt op gestructureerde wijze de potentie in beeld op basis van diverse thema's. Van fysieke kenmerken zoals parkeerplaatsen en uitbreidingsmogelijkheden tot de cultuurhistorische waarde van het exterieur en interieur. Van de sociaal-maatschappelijke betrokkenheid van dorpsbewoners tot de vitaliteit van de geloofsgemeenschap. Ook stedenbouwkundige ontwikkelingen en de mate van medewerking door de kerkeigenaar zijn meegewogen.

Deze kansenkaart biedt de gemeente Opmeer, kerkeigenaren en dorpsgemeenschappen handvatten om het gesprek aan te gaan over toekomstbestendige functies, behoud én vernieuwend gebruik van hun kerkgebouw.

Om de potentie van iedere kerk transparant en systematisch te beoordelen, wordt elk

hoofdthema en bijbehorend subonderdeel afzonderlijk gescoord. Deze scores geven per aspect aan in hoeverre er kansen of knelpunten zijn. Denk hierbij aan elementen zoals de aanwezigheid van vrijwilligers, architectonische beperkingen of de ligging van de kerk binnen het dorp.

De deelbeoordelingen worden vervolgens samengevoegd tot een totaalscore. Deze totaalscore weerspiegelt de kansrijkheid van de kerk: hoe groter de score, des te meer toekomstmogelijkheden het gebouw en de gemeenschap bieden. Op basis hiervan kunnen stakeholders gefundeerde keuzes maken over behoud, herbestemming of transformatie van het kerkgebouw.

Algemene beschrijving van de beoordelingsthema's:

Locatie

De kansen op gebied van de locatie zijn bekeken op basis van de stedenbouwkundige ligging (ligt de kerk centraal binnen het dorp en is deze goed bereikbaar), de ruimte voor parkeren op eigen terrein van de kerk of in de directe omgeving, en de perceelgrootte (is er ruimte voor een eventuele uitbreiding). Ook de ligging van de begraafplaats is

daarbij een relevante factor, omdat deze een beperkende factor vormt bij eventuele verkoop van de kerk (een begraafplaats kost geld en energie in onderhoud en dient voor nabestaanden toegankelijk te zijn, levert financieel niets op en kan niet bebouwd worden). Bij herbestemming of verkoop van de kerk, is de omgang met de begraafplaats een factor die aandacht verdient.

Gebouw

De monumentale status van een kerk heeft grote invloed op de kansen tot herbestemming. Wijzigingen aan het exterieur van een monumentaal kerkgebouw zijn vergunningplichtig, en worden niet altijd wenselijk geacht. Voor de mogelijkheden tot herbestemming kan dit een beperkende factor zijn.

De denominatie van een kerk in religieus gebruik is een belangrijke factor binnen de gebruiks- herbestemmingsmogelijkheden. Dit kan ook doorwerken in kerken die reeds zijn herbestemd, maar middels een kettingbeding moeten voldoen aan voorwaarden die hierin zijn gesteld. Omdat een katholieke kerk gewijd is, is deze in principe niet geschikt voor nevengebruik of herbestemming. De kerk dient eerst ontwijd

te worden. Ook is het gebruikelijk voor een katholieke eigenaar om een kettingbeding op te stellen, wanneer de (ontwijdde) kerk wordt verkocht. In dit kettingbeding is opgenomen welke soorten van gebruik niet wenselijk worden geacht binnen het betreffende kerkgebouw. Hoewel kerkbesturen/parochies van katholieke kerken juridisch eigenaar zijn van de kerk, dient er voor vele activiteiten toestemming gevraagd te worden aan het bisdom.

Bij Protestantse kerken ligt dit doorgaans minder gecompliceerd. Nevengebruik of herbestemming van een protestantse kerk is goed mogelijk. Bovendien zijn kerkbesturen doorgaans zelf eigenaar en volledig bevoegd om besluiten te nemen over het kerkgebouw. Ook de denominatie en de rol van de kerkeigenaar bij een toekomstig gebruik is daarom meegenomen binnen deze kansenkaart.

Interieur

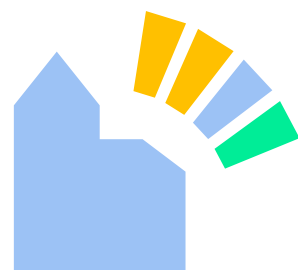
Voor alle monumentale kerken in Opmeer geldt, dat ook het interieur onderdeel vormt van de rijksmonumentale bescherming. Dit geldt voor de nagelvaste, historisch waardevolle interieuronderdelen, zoals preekstoelen, kroonluchters en kerkbanken.

Wanneer deze nog in oorspronkelijke staat aanwezig zijn en van hoge waarde worden geacht, vormt dit een beperkende factor in de herbestemmingsmogelijkheden. Wijziging of verplaatsing ervan, is vergunningplichtig. De aanwezigheid van de (nagelvaste) kerkbanken, vormt een factor van belang, omdat deze doorgaans in de weg staan van een nieuwe inrichting, maar niet zomaar verplaatst of verwijderd mogen worden.

Maatschappelijke waarde

De maatschappelijke waarde van de kerkgebouwen, zowel de kerken in religieus gebruik als de herbestemde kerken, is van belang voor de kans van een succesvolle herbestemming. De grootte van de religieuze gemeenschap, evenals de betrokkenheid van dorpsbewoners die zich betrokken voelt bij het kerkgebouw is van belang bij het toekomstig gebruik, met name wanneer er gezocht naar een publiekstoegankelijke maatschappelijke en/of culturele functie. Voor een nieuwe maatschappelijke functie is vaak opnieuw een betrokken groep vrijwilligers nodig. Bij een private invulling als wonen of kantoorruimte, is de maatschappelijke waarde voor de samenleving in veel mindere mate van belang.

Lambertuskerk De Weere

Locatie (2 punten):

De Lambertuskerk is in de dorpskern van de De Weere gelegen. De kerk ligt op een groot perceel waar ruimte is voor parkeren en een eventuele uitbreiding. Direct achter de kerk ligt een begraafplaats, waar mogelijkheden voor bebouwing of een ander gebruik zeer beperkt is. De kerk vormt samen met de basisschool en het Theresiahuis een cluster van maatschappelijke voorzieningen in De Weere. In de herbestemmingsopgave zijn er wellicht kansen om naar dit hele cluster te kijken.

Gebouw (0 punten):

De kerk heeft een rijksmonumentale status. Hierdoor zijn wijzigingen aan het exterieur zoals het creëren van extra daglichttoetreding, het toepassen van verduurzamingsmaatregelen etc. vergunningplicht en slechts in beperkte mate mogelijk.

In verband met de regels die het bisdom stelt voor gebruiksmogelijkheden van een katholiek kerkgebouw zijn de mogelijkheden voor nevengebruik en herbestemming beperkt. De kans voor een herbestemming binnen de huidige eigenaarssituatie, is relatief klein.

Interieur (1 punt):

Ook alle nagelvaste onderdelen van het interieur zijn onderdeel van de monumentale status en mogen niet zonder vergunning gewijzigd of verwijderd worden. Het interieur is rijkversierd, met bijzonder metselwerk en veel religieuze elementen. Dit maakt de mogelijkheid van interieurwijzigingen t.b.v. een nieuw gebruik, zoals verdiepingsvloeren, verduurzamingsmaatregelen en box-in-box toepassingen, minder kansrijk. De (nagelvaste) banken zijn aanwezig, maar zijn niet oorspronkelijk, en zullen naar verwachting (met vergunning) verwijderd kunnen worden.

Maatschappelijke waarde (1 punt):

Het aantal kerkgangers is klein. In het dorp voelen veel inwoners zich wel betrokken bij de kerk, dit is goed te zien op hoogtijdagen en bij uitvaarten. De kerk zal op korte termijn aan de eredienst onttrokken worden. In de kerk vinden momenteel geen tot weinig activiteiten plaats voor inwoners buiten de geloofsgemeenschap. Wel zijn dorpsbewoners betrokken via de (herbestemmings)commissie.

't Kerkhuys Spanbroek

Locatie (1 punt):

Hoewel 't Kerkhuys niet centraal gelegen is in de dorpskern van Spanbroek is het goed bereikbaar op de hoek van twee doorgaande wegen. Direct achter de kerk is een groot parkeerterrein, dat de kerk bereikbaar maakt voor grote groepen. De naast de kerk gelegen begraafplaats belemmert de mogelijkheden voor een uitbreiding naast de kerk, maar de uitbreiding van de begraafplaats met een urnenmuur biedt kans om zonnepanelen toe te voegen. Naast de kerk ligt het oude Raadhuis van Spanbroek. er wordt onderzocht of het raadhuis bij de exploitatie van de kerk betrokken kan worden.

Gebouw (0 punten):

De kerk heeft een rijksmonumentale status. Hierdoor zijn wijzigingen aan het exterieur slechts in beperkte mate mogelijk. Wel zijn er in de loop der jaren met succes diverse verduurzamingsmaatregelen doorgevoerd waardoor het gebouw beter scoort op duurzaamheid.

De van oorsprong hervormde kerk is al herbestemd tot cultureel centrum. Er rust geen kettingbeding op de kerk vanuit een voormalig kerkelijk eigenaar. Dit is gunstig is voor de mogelijkheden voor (verdere) herbestemming.

Interieur (2 punten):

Ook het interieur van de kerk maakt onderdeel uit van de rijksmonumentale status. Ondanks de nieuwe functie zijn de grotendeels monumentale kerkelijke interieuronderdelen, zoals een preekstoel, kroonluchters en het orgel, nog aanwezig. De oorspronkelijke banken zijn reeds grotendeels vervangen door losse stoelen.

Niet reversibele, grootschalige aanpassingen aan het interieur, zoals het aanbrengen van een verdiepingsvloer of het opdelen van de kerkzaal in kleinere ruimtes en het toepassen van verduurzamingsmaatregelen, zijn slechts in beperkte mate mogelijk, en vergunningplichtig. Veel van deze maatregelen zijn echter in het verleden al uitgevoerd waardoor het gebouw multifunctioneel is in te zetten.

Maatschappelijke waarde (1 punt):

De maatschappelijke waarde van de kerk is groot binnen de samenleving van Spanbroek. Er bestaat een grote betrokkenheid vanuit de dorpsbewoners. Er is een actieve en brede programmering die goed bezocht wordt.

Bonifatiuskerk Spanbroek

Locatie (0 punten):

De Bonifatiuskerk heeft geen centrale ligging binnen de dorpskern van Spanbroek, maar ligt aan het uiteinde van het dorp. De kerk beschikt niet over een beperkt aantal parkeerplekken, en er is slechts beperkt ruimte op het perceel van de kerk voor een uitbreiding. Achter de kerk ligt een begraafplaats, waardoor ook hier geen mogelijkheden zijn voor uitbreiding van het gebruik of bebouwing. Naast de kerk ligt het voormalig parochiehuis dat op dit moment leeg staat. Dit voormalig parochiehuis is niet in eigendom van de parochie.

Gebouw (0 punten):

De kerk heeft een rijksmonumentale status. Hierdoor zijn wijzigingen aan het exterieur zoals het creëren van extra daglichttoetreding of entrees, het toepassen van verduurzamingsmaatregelen etc. vergunningplichtig en slechts in beperkte mate mogelijk.

In verband met de regels die het bisdom stelt voor gebruiksmogelijkheden van een katholiek kerkgebouw zijn de mogelijkheden voor nevengebruik en herbestemming beperkt. De kans voor een herbestemming binnen de huidige eigenaarssituatie, is relatief klein.

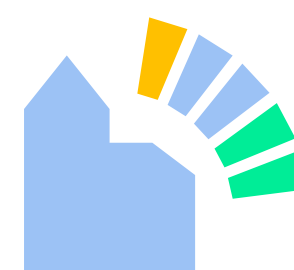
Interieur (0 punten):

Ook het interieur van de kerk maakt onderdeel uit van de Rijksmonumentale status, en kent een zeer hoge monumentale waarde. Het interieur is rijkversierd met veel kerkelijke elementen, en verkeert in een oorspronkelijke staat. De nagelvaste, oorspronkelijke banken mogen niet zonder vergunning verplaatst of verwijderd worden. Dit maakt de mogelijkheid van interieurwijzigingen t.b.v. een nieuw gebruik, zoals verdiepingsvloeren, verduurzamingsmaatregelen en box-in-box toepassingen, minder kansrijk.

Maatschappelijke waarde (1 punt):

Het aantal kerkgangers is klein. In het dorp voelen inwoners zich wel betrokken bij de kerk. De kerk zal op korte termijn aan de eredienst onttrokken worden. In de kerk vinden momenteel geen tot weinig activiteiten plaats voor inwoners buiten de geloofsgemeenschap. Wel zijn dorpsbewoners betrokken via de (herbestemmings)commissie.

Theaterkerk Wadway

Locatie (1 punt):

De theaterkerk ligt binnen de zeer kleine buurtgemeenschap Wadway. De kerk heeft geen parkeergelegenheid op eigen terrein en is slecht bereikbaar per auto. De kerk ligt vrij en centraal op het perceel, en waardoor er aan de noordzijde mogelijkheden zijn tot uitbreiding. De huidige eigenaar heeft hier recent gebruik van gemaakt door een foyer aan te bouwen.

Gebouw (0 punten):

De kerk geniet een rijksmonumentale status. Hierdoor zijn wijzigingen aan het exterieur zoals het creëren van extra daglichttoetreding of entrees, het toepassen van verduurzamingsmaatregelen etc. vergunningplichtig en slechts in ondergeschikte mate mogelijk.

De van oorsprong hervormde kerk is reeds herbestemd tot cultureel centrum/theater. Er rust geen kettingbeding op de kerk vanuit een voormalig kerkelijk eigenaar, wat gunstig is voor de mogelijkheden voor herbestemming.

Interieur (2 punten):

Hoewel het kerkinterieur onderdeel uitmaakt van de rijksmonumentale bescherming, zijn er in het verleden al vele wijzigingen plaatsgevonden. De religieuze interieurelementen zijn verwijderd, evenals de vaste banken. Dit maakt de kans voor wijzigingen van het interieur ten behoeve van een nieuw gebruik, kansrijk.

Maatschappelijke waarde (2 punten):

Het kerkgebouw is al langere tijd buiten religieus gebruik en herbestemd en ingericht voor een breed palet aan culturele activiteiten. Ondanks de zeer kleine dorpsgemeenschap van Wadway, is de betrokkenheid van dorpsbewoners bij de kerk en activiteiten groot. De kerk kent regionale bekendheid vanwege de goede programmering.

Vm. Hervormde Kerk Opmeer

Locatie (1 punt):

De kerk ligt centraal in het dorp Opmeer. De parkeergelegenheid op eigen terrein is beperkt. De begraafplaats naast de kerk is in eigendom van de gemeente Opmeer, en biedt bij een passend gebruik mogelijkheden. Een uitbreiding aan het kerkgebouw is geen ondenkbaar scenario, hoewel de achter de kerk gelegen begraafplaats een beperkende factor is.

Gebouw (2 punten):

Het kerkgebouw kent geen monumentale status. De kerk is wel aangeduid als ‘karakteristiek’ door de gemeente. Het feit dat de kerk geen monumentale status kent, maakt de kansen voor herbestemming en aanpassing aan dit gebruik groot. Bij sloop, nieuwbouw en aanbouwen bestaat vergunningplicht maar deze zal niet aan erfgoedbeleid worden getoetst (maar wel aan welstandsbeleid).

Interieur (3 punten):

Vanwege de huidige woonfunctie van de kerk, is het kerkelijke interieur voor het overgrote deel verwijderd. De nog aanwezige interieurelementen zijn niet beschermd, en kunnen zonder vergunning worden gewijzigd. Deze situatie maakt de mogelijkheden het inpassen van een nieuw gebruik zeer kansrijk.

Maatschappelijke waarde (0 punten):

Vanwege het private gebruik van de kerk (wonen) en het particuliere eigenaarschap is de maatschappelijke waarde van de kerk zeer beperkt.

Sint-Jans Geboortekerk Hoogwoud

Locatie (0 punten):

De Sint Jansgeboortekerk ligt aan de rand van Hoogwoud, buiten het centrum. De kerk heeft geen parkeergelegenheid op eigen terrein, en ook geen ruimte voor uitbreidingen op het perceel. Direct achter de kerk ligt de begraafplaats. De locatie en stedenbouwkundige situatie geeft weinig kansen ten aanzien van ontwikkelingen.

Gebouw (0 punten):

De kerk geniet een rijksmonumentale status. Hierdoor zijn wijzigingen aan het exterieur zoals het creëren van extra daglichttoetreding of entrees, het toepassen van verduurzamingsmaatregelen etc. vergunningplichtig en slechts in ondergeschikte mate mogelijk.

In verband met de regels die het bisdom stelt voor gebruiksmogelijkheden van een katholiek kerkgebouw zijn de mogelijkheden voor nevengebruik en herbestemming beperkt. De kans voor een herbestemming binnen de huidige eigenaarssituatie, is relatief klein.

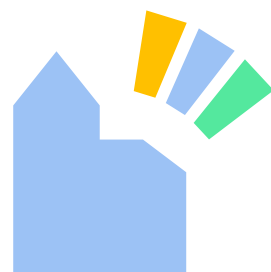
Interieur (0 punten):

Ook het interieur van de kerk maakt onderdeel uit van de Rijksmonumentale status. In het interieur zijn oorspronkelijke kerkelijke elementen aanwezig. De nagelvaste, oorspronkelijke banken mogen niet zonder vergunning verplaatst of verwijderd worden. Dit maakt de mogelijkheid van interieurwijzigingen t.b.v. een nieuw gebruik, zoals verdiepingsvloeren, verduurzamingsmaatregelen en box-in-box toepassingen, niet kansrijk. Het interieur van de Sint Jansgeboorte is minder rijkversierd dan het interieur van de Bonifaciuskerk en de Sint Lambertuskerk, wat deze kerk in verhouding kansrijker maakt in een eventuele aanpassing van het interieur.

Maatschappelijke waarde (1 punt):

De gemeenschap bestaat uit een relatief grote groep kerkgangers. De verwachting is dat de kerk in 5 tot 10 jaar onttrokken zal worden aan de eredienst. De kerk organiseert weinig tot niets voor niet-kerkelijke inwoners, er is daardoor in mindere mate betrokkenheid vanuit het dorp.

Kerk op de Terp Hoogwoud

Locatie (1 punt):

De Kerk op de Terp ligt redelijk centraal in het dorp Hoogwoud. De kerk ligt vrij op een relatief groot perceel, en kent daardoor mogelijkheden tot uitbreiding. Op het eigen terrein zijn geen parkeermogelijkheden.

Gebouw (0 punten):

De kerk geniet een rijksmonumentale status, en is door zijn vrije ligging alzijdig zichtbaar vanuit het openbaar gebied. Hierdoor zijn wijzigingen aan het exterieur zoals het creëren van extra daglichttoetreding of entrees, het toepassen van verduurzamingsmaatregelen etc. vergunningplichtig en slechts in ondergeschikte mate mogelijk.

Omdat de kerk in eigendom is van de Protestantse Gemeente, en niet gewijd is zoals katholieke kerken, zijn de mogelijkheden voor nevengebruik naast het religieus gebruik, en een cultureel-maatschappelijke herbestemming aanwezig.

Interieur (1 punt):

Ook het interieur van de kerk maakt onderdeel uit van de Rijksmonumentale status. In het interieur zijn oorspronkelijke kerkelijke elementen aanwezig. De oorspronkelijke banken zijn in het verleden al verwijderd en vervangen door losse stoelen. De hoge waarde van het interieur maakt de mogelijkheid van grote interieurwijzigingen t.b.v. een nieuw gebruik, zoals verdiepingsvloeren en grootschalige verduurzamingsmaatregelen minder kansrijk. Het interieur van de Kerk op de Terp is minder rijkversierd dan de katholieke kerkelijke interieurs. Dat maakt de mogelijkheden voor inpassingen van reversibele aanpassing, zoals een box-in-box-toepassing t.b.v. een nieuw gebruik iets kansrijker.

Maatschappelijke waarde (1 punt):

De kerk is in religieus gebruik. De protestantse gemeente is klein, evenals het aantal kerkgangers. De gemiddelde leeftijd van de kerkbezoekers is hoog. De toekomst binnen 10 jaar wordt daarmee onzeker. buiten religieus gebruik zal treden. Er is momenteel een geringe betrokkenheid van niet-kerkelijke dorpsbewoners bij de kerk.

Vm. Hervormde Kerk Aartswoud

Locatie (1 punt):

De kerk van Aartswoud ligt centraal aan de Schoolstraat van het kleine lintdorp Aartswoud. De kerk heeft een beperkt aantal parkeerplaatsen op eigen terrein. De kerk ligt relatief vrij op het perceel en kent beperkte uitbreidingsmogelijkheden aan weerszijde van de kerk. Direct achter de kerk ligt de begraafplaats, waardoor daar geen uitbreidingsmogelijkheden zijn.

Gebouw (0 punten):

De kerk geniet een rijksmonumentale status, en is door zijn vrije ligging alzijdig zichtbaar vanuit het openbaar gebied. Hierdoor zijn wijzigingen aan het exterieur zoals het creëren van extra daglichttoetreding of entrees, het toepassen van verduurzamingsmaatregelen etc. Is vergunningplichtig en slechts in ondergeschikte mate mogelijk.

Omdat de kerk in eigendom is van een stichting, de kerk niet op gewijde grond staat en er geen kettingbeding op de kerk rust, zijn de mogelijkheden voor herbestemming ruim.

Interieur (0 punten):

Ook het interieur van de kerk maakt onderdeel uit van de Rijksmonumentale status. In het interieur zijn oorspronkelijke kerkelijke elementen aanwezig. De oorspronkelijke banken zijn aanwezig. Alleen voorin de kerkzaal is ruimte voor een flexibele inrichting. De hoge waarde van het interieur maakt de mogelijkheid van grote interieurwijzigingen t.b.v. een nieuw gebruik, zoals verdiepingsvloeren en grootschalige verduurzamingsmaatregelen, minder kansrijk.

Maatschappelijke waarde (2 punten):

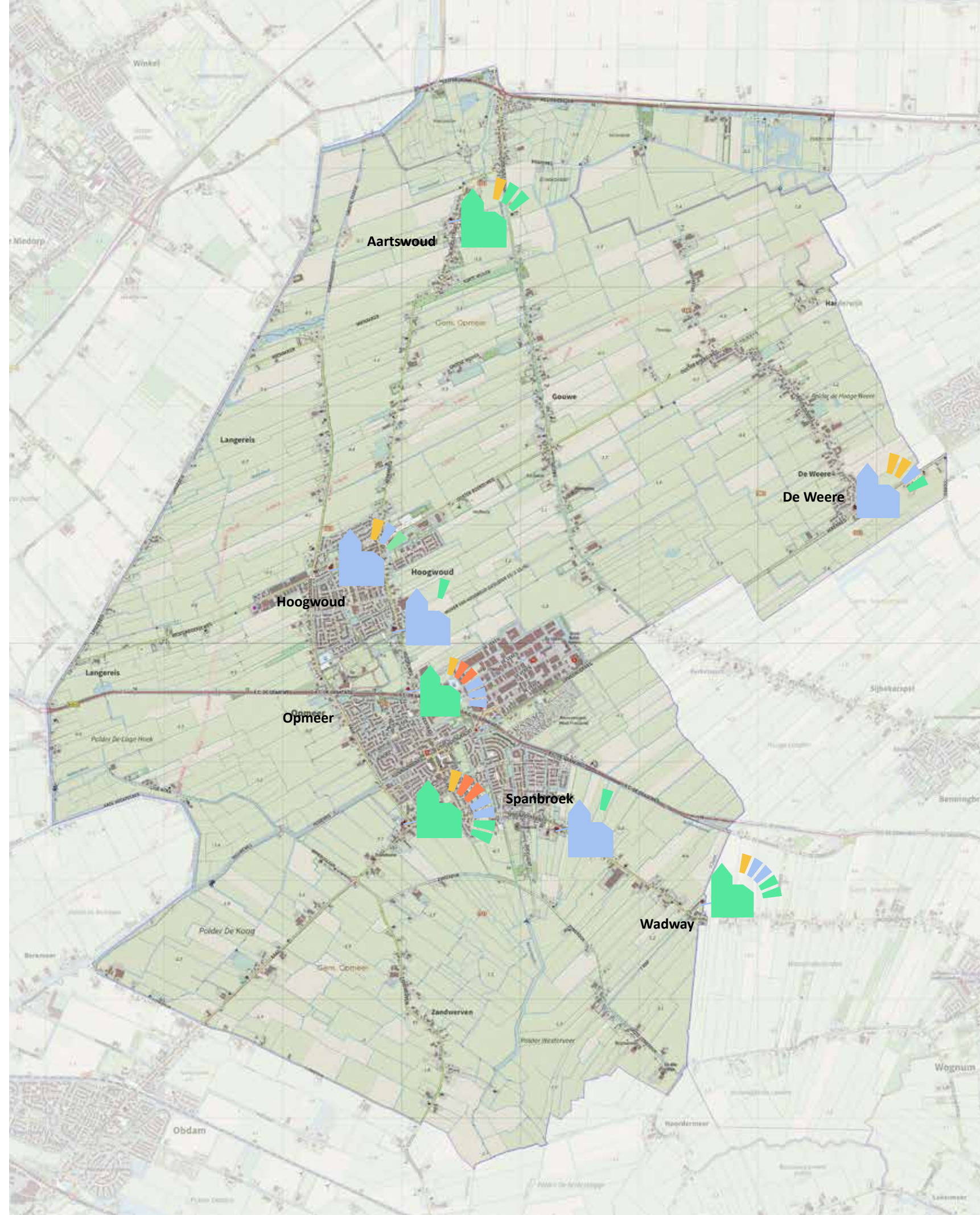
De kerk is sinds 1998 buiten religieus gebruik getreden, en is sinds 1999 in eigendom van de stichting Kerk Aartswoud. De stichting draait volledig op vrijwilligers. De Protestantse Gemeente maakt nog incidenteel gebruik van de kerk. De dorpsbewoners van Aartswoud zijn actief bij de kerk betrokken, en staan open voor een aanvulling van (maatschappelijke) functies.

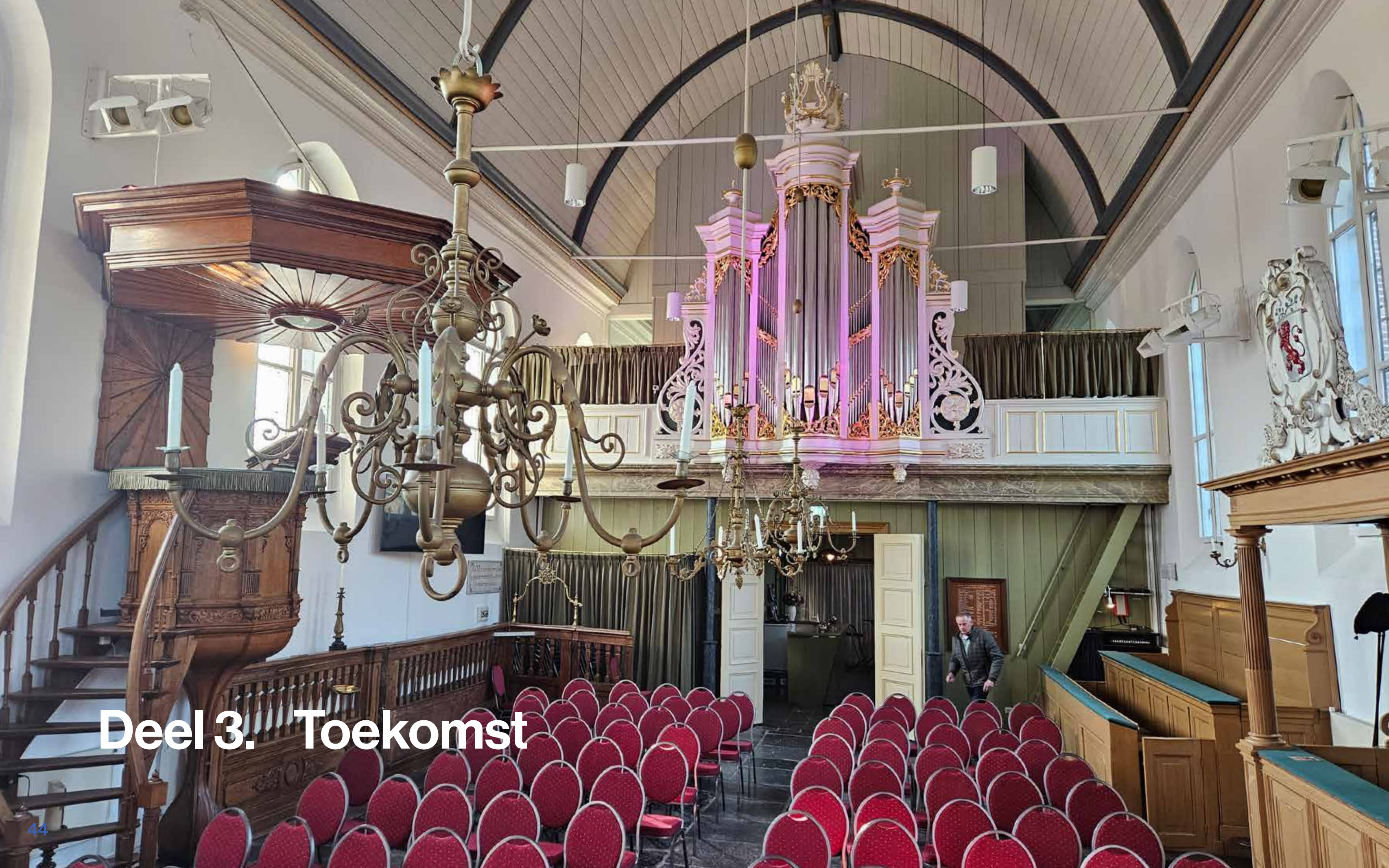
Samenvattende kansenkaart

In deze samenvattende kansenkaart zijn per kerk de scores op de verschillende thema's weergegeven. Hierdoor ontstaat zicht op de verhouding tussen de kansen van de verschillende kerken van Opmeer.

Wat opvalt is dat de kansen voor de reeds herbestemde kerken hoger liggen. Voor de Katholieke kerken van Spanbroek en Hoogwoud geldt dat er slechts beperkt kansen zijn voor een herbestemming.

- Locatie
- Exterieur
- Interieur
- Maatschappelijk

Deel 3. Toekomst

7. Conclusies, aanbevelingen en doelstellingen

Dit hoofdstuk bespreekt de mogelijkheden om het waardevolle religieuze erfgoed in de toekomst duurzaam te behouden en te ontwikkelen, met als doel het toekomstperspectief te verlengen. Deze verkenning van kansen is tot stand gekomen door gesprekken met kerkeigenaren, het college en de gemeenteraad, ambtenaren van verschillende beleidsdomeinen van de gemeente Opmeer, en diverse externe stakeholders in de gemeente.

Voor zowel veel kerkeigenaren als de gemeente is het uitgangspunt dat het openstellen van kerkgebouwen en het breder inzetten van deze gebouwen door de samenleving een gewenste ontwikkeling is. Hierdoor kunnen kerkgebouwen weer een grotere rol spelen in de samenleving. Bovendien worden er extra inkomsten gegenereerd die bijdragen aan het behoud van het kerkgebouw en het verlengen van het toekomstperspectief.

Daarnaast vormen kerkgebouwen een belangrijk onderdeel van het lokale Opmeerse erfgoed. Instandhouding op de lange termijn van de waardevolle kerkgebouwen is daarmee een gedragen doelstelling.

7.1 Toets initiatieven aan het afwegingskader religieus erfgoed

Conclusie:

de kerken die in religieus gebruik zijn, zullen op korte of middellange termijn aan de eredienst onttrokken worden. Deze kerken zullen naar verwachting op de markt komen, en een nieuw toekomstig gebruik zoeken. Het kan zijn dat dit beoogde gebruik niet past binnen de huidige maatschappelijke bestemming. Een verzoek om wijziging van deze bestemming zal bij de gemeente ingediend worden. Bovendien zullen de ruimtelijke aanpassingen die nodig zijn voor het nieuwe gebruik, vergunningplichtig zijn (zowel voor aanpassingen van het monumentale exterieur als aan het monumentale interieur).

Aanbeveling:

In de wetenschap dat bovenstaande initiatieven vroeg of laten binnen zullen komen bij de gemeente, is het goed om hierover in een vroeg stadium een standpunt in te nemen. Initiatieven kunnen getoetst worden aan het afwegingskader zoals dit in hoofdstuk 6 beschreven is. Hierbij zijn per functie de voordelen en de nadelen beschreven. De mate van aantasting van het (monumentale) kerkgebouw (exterieur en interieur), de invloed die het vervallen van de maatschappelijke functie heeft op de leefbaarheid van het dorp en de financiële zekerheid die het nieuwe gebruik geeft voor de langdurige instandhouding van het kerkgebouw, zijn aspecten die van belang zijn om te wegen. Een financiële onderbouwing in de vorm van een businesscase kan ter argumentatie worden opgevraagd bij de initiatiefnemer.

7.2 Maatschappelijke bestemming van kerkgebouwen wordt gekoesterd

Conclusie:

Wanneer kerken hun maatschappelijke bestemming verliezen betekent dit iets voor de leefbaarheid van de relatief kleine dorpen. Het besluit tot het wijzigen van een maatschappelijke bestemming van een kerkgebouw dient weloverwogen en goed beargumenteerd genomen te worden.

In de dorpen Aartswoud en De Weere zijn de kerken samen met de basisschool de enige plekken met een maatschappelijke bestemming. In Wadway is de theaterkerk de enige locatie. In Hoogwoud, Opmeer en Spanbroek zijn er naast scholen en kerken nog enkele andere plekken voor gezondheidszorg met een maatschappelijke bestemming, zoals de bibliotheek en gezondheidszorg. Plekken met een maatschappelijke bestemming zijn belangrijke ijkpunten binnen een dorpsgemeenschap, waar bewoners elkaar kunnen ontmoeten en samenkomen. Een groot deel van de kerkgebouwen (zowel de kerken in religieus gebruik als de herbestemde kerken) spelen hierin een belangrijke rol, voor zowel de kerkelijke gemeenschap als de niet-kerkelijke inwoners.

Aanbeveling:

De gemeente hecht grote waarde aan de maatschappelijke waarde van kerkgebouwen. Bij een verzoek om bestemmingswijziging van een kerkgebouw wordt het afwegingskader religieus erfgoed als leidraad gehanteerd. Behoud van het religieus gebruik heeft daarom de voorkeur, gevolgd door multifunctioneel en maatschappelijk/cultureel gebruik. Deze vormen van gebruik dragen het meest bij aan de openbare toegankelijkheid en de verankering van kerken in de samenleving. Waar behoud van religieus of multifunctioneel gebruik niet mogelijk blijkt, wordt gestreefd naar een invulling waarbij de (semi)publieke waarde van het gebouw behouden blijft. Pas wanneer dit niet haalbaar of passend is, kan gekozen worden voor minder publieke vormen van gebruik, zoals commercieel, privaat of tijdelijk gebruik. Op deze manier blijft de gemeente gericht op het versterken van de maatschappelijke betekenis van kerken en behoud van de cultuurhistorische waarden, terwijl tegelijkertijd maatwerk mogelijk is in de omgang met de veranderende functies van deze gebouwen.

7.3 Begraafplaatsen vormen een punt van aandacht bij verkoop en herbestemmingsopgaven

Conclusie:

Zeven van de acht kerken in Opmeer hebben een begraafplaats, in de directe nabijheid of direct tegen de kerk aangelegen. Dit geldt ook voor de reeds herbestemde kerken. Op alle begraafplaatsen wordt nog actief begraven, met uitzondering van de begraafplaats naast de v.m. Hervormde kerk in Opmeer. Het gaat dan om enkele begrafenissen per jaar. De begraafplaatsen zijn in eigendom van de gemeente Opmeer (Aartswoud, Hoogwoud, Opmeer en Spanbroek) of van de Katholieke parochies (Hoogwoud, Spanbroek, De Weere). Begraafplaatsen vormen een beperkende factor bij de verkoop van de kerken, en het vinden van een nieuwe bestemming. Begraafplaatsen mogen niet geruimd worden (i.v.m. afgekochte grafrechten, veelal voor een termijn van enkele tientallen jaren). Voor een potentiële koper zijn ze niet interessant: ze mogen niet bebouwd worden, dienen toegankelijk te blijven voor nabestaanden en dienen onderhouden te worden. In veel gevallen wordt het perceel gesplitst en blijft de begraafplaats in eigendom van de vm. kerkeigenaar, en wordt onderhouden door

een groep vrijwilligers, veelal leden van de kerkelijke gemeenschap. Dit is voor de lange termijn geen houdbare situatie. Tegelijkertijd is er al langer een trend zichtbaar dat door veel mensen wordt gekozen voor een crematie in plaats van een begrafenis. Daarmee lopen de inkomsten op veel begraafplaatsen terug.

Aanbeveling:

Doe onderzoek naar deze situatie waarbij oplossingen worden geboden in het toekomstig beheer van begraafplaatsen, wanneer de oorspronkelijke, kerkelijke eigenaar komt te vervallen.

De begraafplaats achter de Bonifatiuskerk in Spanbroek

7.4 De gemeente zorgt voor beleidsmatige inbedding van de kerkenvisie

Conclusie:

Bewustwording binnen de ambtelijke organisatie van de problematiek rondom leegkomende (monumentale) kerkgebouwen is van belang om dit thema integraal op te pakken vanuit de verschillende betrokken beleidsdomeinen. Door samenwerking met alle beleidsvelden aan te gaan is niet alleen draagvlak ontstaan maar zijn ook eerste kansen verkend. Aansluiten op bestaande processen en beleidsdoelen zorgt ervoor dat er een grote capaciteit kan worden ingezet t.b.v. de kerkgebouwen.

Aanbeveling:

De gemeente draagt er zorg voor dat de kerkenvisie wordt ingebed in bredere beleidskaders, waaronder de omgevingsvisie. Daarmee wordt gewaarborgd dat de omgang met kerkgebouwen niet losstaat van andere ruimtelijke, culturele en maatschappelijke opgaven, maar juist integraal wordt meegenomen in de lange termijn ontwikkeling van de leefomgeving. Door de kerkenvisie te verbinden met de omgevingsvisie en aanverwant beleid, ontstaat samenhang in keuzes rond

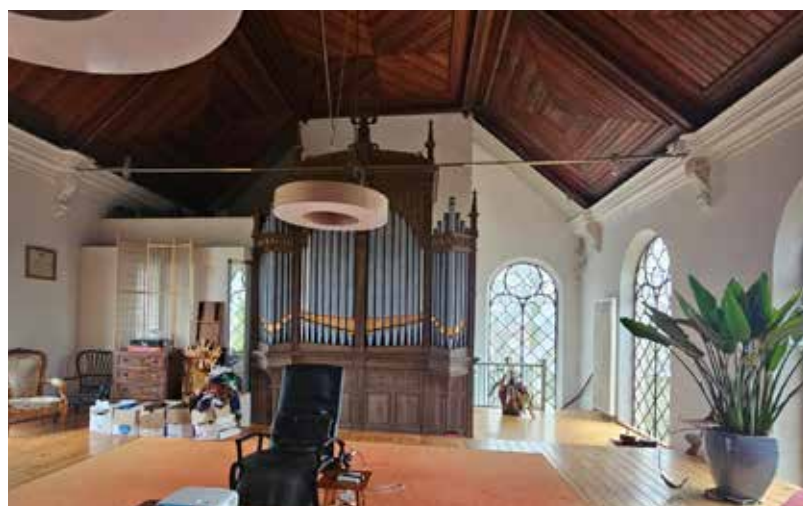
erfgoed, leefbaarheid, maatschappelijke voorzieningen en ruimtelijke kwaliteit. Dit zorgt ervoor dat kerkgebouwen niet alleen vanuit historisch en cultureel perspectief

worden gewaardeerd, maar ook waardevolle schakels blijven in de toekomstbestendige inrichting van stad en dorp.

7.5 De gemeente denkt actief mee in de herbestemmingsopgave van kerkgebouwen die aan de eredienst worden onttrokken, waarbij rekening gehouden wordt met de cultuurhistorische waarde en het behoud van monumentale onderdelen, waar mogelijk.

Conclusie:

er ligt een grote herbestemmingsopgave, die nu voornamelijk bij de kerkeigenaren zelf ligt. De wens is dat de gemeente daarin pro-actief gaat meedenken omdat zij een grote rol speelt in het mogelijk maken van een nieuw gebruik. Denk daarbij aan het wijzigen van de (maatschappelijke) bestemming en het verlenen van omgevingsvergunningen voor wijzigingen aan het exterieur en interieur en eventuele afwijking van de parkeernormen.

Aanbevelingen:

- De gemeente zet zich in om voor de vier kerken die momenteel nog in religieus gebruik zijn haalbaarheidsonderzoeken naar mogelijke herbestemming uit te voeren. Door deze onderzoeken gezamenlijk op te pakken, ontstaan kansen om functies beter op elkaar af te stemmen en zo een samenhangend toekomstperspectief te creëren. Daarbij wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de cultuurhistorische waarde en wordt gestreefd naar behoud van monumentale onderdelen, zodat de identiteit en het karakter van de gebouwen ook in een nieuwe functie zoveel mogelijk bewaard blijven.
- In een volgende fase kan ook onderzoek worden uitgevoerd naar verbreding van de herbestemming van de kerken die al (cultureel) zijn herbestemd.

Het oorspronkelijke orgel is behouden gebleven in de voormalige Hervormde Kerk van Opmeer, die in gebruik is als woonhuis.

7.6 De gemeente denkt mee met eigenaren van herbestemde kerken

Conclusie:

Kerken met een culturele functie doen het over het algemeen goed, dankzij de inzet van gepassioneerde vrijwilligers. Er spelen hier geen directe herbestemmingsopgaven. De duurzame exploitatie gaat echter niet vanzelf. Voor de kerk in particulier bezit is instandhouding (onderhoud en restauratie) nog een grotere uitdaging. Het gaat veelal om monumentale panden die niet eenvoudig zijn aan te passen of te exploiteren, juist omdat ze niet ontworpen zijn voor regulier gebruik. Tegelijkertijd hebben deze kerken een belangrijke publieke betekenis en uitstraling; ze vormen herkenningspunten in het landschap en dragen bij aan de identiteit van de dorpen. In de kerken worden allerhande activiteiten georganiseerd voor en door inwoners. De kerken spelen daarmee een belangrijke maatschappelijke rol. De gemeente erkent deze maatschappelijke waarden en ondersteunt in raad en daad eigenaren waar mogelijk bij het behoud en toekomstbestendig gebruik van deze bijzondere gebouwen. Dit geldt voor de monumentale kerkgebouwen, maar ook voor de kerk zonder monumentale status.

Aanbeveling:

De gemeente denkt actief mee met eigenaren van reeds herbestemde kerken, als ook met eigenaren van kerken die zoeken naar een nieuw gebruik. In deze tijd van ontkerkelijking is een flexibele opstelling en pro-actief mogelijk maken van een nieuw gebruik noodzakelijk, om leegstand te voorkomen en instandhouding van de kerkgebouwen op de lange termijn mogelijk te maken. De gemeente is van grote invloed op het mogelijk maken van een nieuw gebruik, binnen de wijziging van de maatschappelijke bestemming, als ook in de verlening van de omgevingsvergunning. Uiteraard moet hierbij met respect om worden gegaan met de cultuurhistorisch waardevolle onderdelen en monumentale (interieur)onderdelen, en heeft behoud de voorkeur, waar mogelijk.

7.7 Vervolgtraject met periodieke bijeenkomsten om netwerk warm te houden en ervaringen te delen

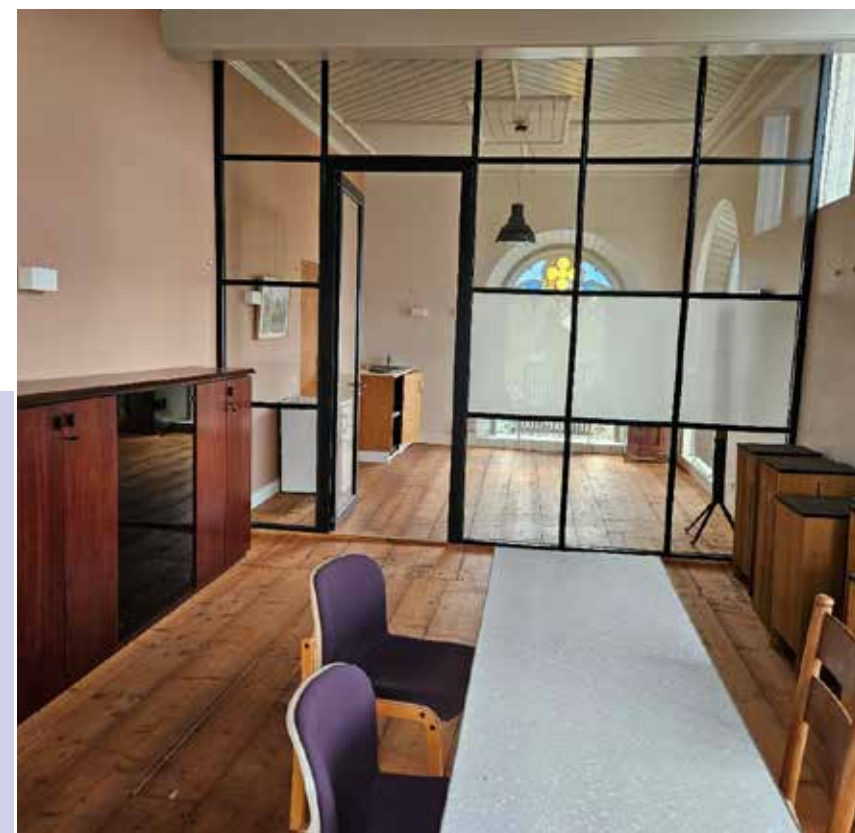
Conclusie:

Vanuit de historie en de ‘scheiding tussen kerk en staat’ bestaat er doorgaans geen hechte band tussen kerkelijke en burgerlijke gemeenten, en zoeken zij elkaar niet gauw op. Toch heeft de gemeente een grote invloed op het toekomstperspectief en behoud van kerkgebouwen. Binnen het kerkenvisietraject is het contact tussen kerk en de gemeente op gang gebracht. Omdat er op korte termijn belangrijke veranderingen zullen plaatsvinden binnen de kerken in religieus gebruik, is het belangrijk om dat contact warm te houden, elkaar op te hoogte te houden van de ontwikkelingen en om hulp te kunnen vragen wanneer daar behoefte aan is.

Aanbeveling:

Om de samenwerking met kerkeigenaren te versterken zet de gemeente in op een vervolgtraject dat gericht is op het onderhouden en verder uitbouwen van het netwerk met de kerken. Binnen dit traject wordt door het organiseren van bijeenkomsten de mogelijkheid gecreëerd om ervaringen en kennis te delen, zodat kerkeigenaren en andere betrokkenen van

elkaars inzichten kunnen profiteren en gezamenlijke kansen beter kunnen benutten. Daarnaast wijst de gemeente een vast aanspreekpunt aan binnen de gemeente dat bereikbaar is voor uiteenlopende vragen van kerkeigenaren. Op deze manier wordt de communicatie vereenvoudigd en ontstaat er een duidelijk loket binnen de gemeente, waardoor ondersteuning en afstemming op een toegankelijke en structurele wijze geborgd zijn.

De kerk van Aartswoud heeft ruimte geschikt gemaakt om te verhuren als kantoor.

7.8 Kerkeigenaren denken (verder) over hun eigen toekomst

Conclusie:

Binnen de verschillende kerkelijke gemeenschappen wordt actief nagedacht over de toekomst van de kerkgemeenschap en de kerkgebouwen. In Spanbroek en De Weere zijn werkgroepen die de mogelijkheden voor herbestemming verkennen. Binnen de protestantse gemeente wordt nagedacht over onderhoud en verduurzaming van het gebouw, maar in mindere mate over toekomstig gebruik. In de Jans-Geboorte wordt nog niet actief nagedacht over de toekomst van het gebouw.

Aanbeveling:

Het is verstandig dat kerkeigenaren nu al nadenken over de toekomst van hun geloofsgemeenschap en het gebruik van hun kerkgebouw. Ook al worden de gemeenschappen kleiner in aantal, de betekenis van kerken voor de samenleving blijft groot. Dat kan zowel liggen in het voortzetten van de religieuze functie, als in het vinden van nieuwe manieren om als kerk van waarde te zijn voor de omgeving. Het opnieuw betekenis geven aan het kerkgebouw kan daarbij een belangrijke rol spelen, bijvoorbeeld door maatschappelijke of culturele functies te verbinden met de religieuze praktijk. De gezamenlijke haalbaarheidsonderzoeken die met de gemeente Opmeer worden uitgevoerd, bieden hiervoor een concreet hulpmiddel, maar de uitdaging reikt verder en vraagt ook om een bredere, religieuze en maatschappelijke bezinning. Ervaring (van o.a. het Kerkhuys) leert dat een dit soort trajecten lang kunnen duren. Door tijdig met deze toekomstvragen aan de slag te gaan, kunnen kerkeigenaren bijdragen aan het behoud van zowel de geestelijke als de culturele en sociale betekenis van hun kerk.

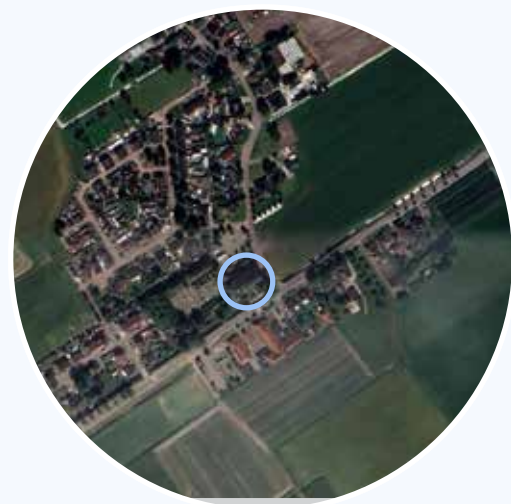

Het historische doopvont in de Kerk op de Terp.

Bijlage 1

Kerkenpaspooorten

- Rijksmonument
- 795m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Heilige Lambertus

Adres	Driestedenweg 3 De Weere
Bouwjaar	1905
Architect	N. Molenaar
Bouwstijl	Neogotiek
Denominatie	Rooms-katholiek Kerkgenootschap in Nederland
Gebruik	Religieus

De Heilige Lambertuskerk is een rijksmonumentaal Rooms-Katholiek kerkgebouw, gelegen aan de Driestedenweg, aan de rand van het dorp De Weere. De kerk werd gebouwd in 1905, op de plek waar voorheen een schuilkerk uit 1816 heeft gestaan. Naast de kerk staat de pastorie uit 1850 en aan de achterzijde is nog een begraafplaats aanwezig. In 1963 liep het kerkgebouw veel schade op tijdens een brand, waarna het opnieuw werd opgebouwd.

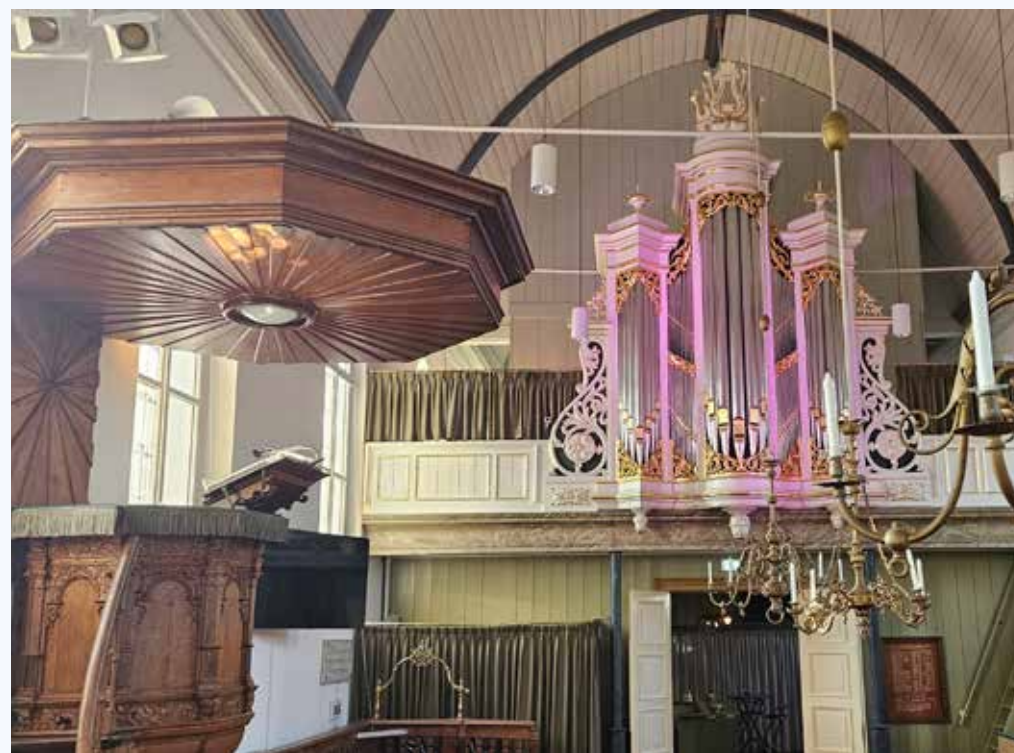
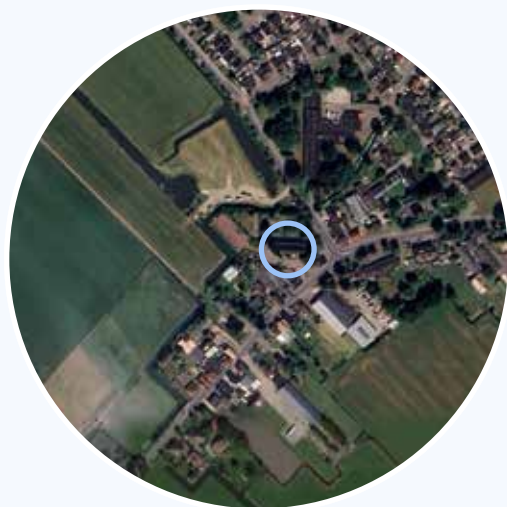
In lijn met de gangbare architectuurstijl voor kerken binnen de katholieke emancipatie is de Heilige Lambertuskerk gebouwd in de stijl van de neogotiek. Het ontwerp voor de bakstenen kerk is afkomstig van architect Nicolaas Molenaar sr. en bestaat uit een ruime driebeukige basiliek met een voorstaande toren. De neogotische stijl is herkenbaar aan de ruime en hoge omvang van

de kerk, in combinatie met gotische stijlkenmerken als de spitsbogen in (blinde) vensters, waarvan sommige gotisch maaswerk bevatten. Ook de galmgaten in de toren zijn in spitsbogen geplaatst. De kerk heeft een zadeldak en een vijfzijdig gesloten koor. De zijbeuken hebben een lessenaarsdak.

Binnen de kerk bestaat het interieur uit kalkzandsteen van verschillende kleuren die de kerkzaal een fraaie uitstraling geven. Op een tegelvloer staan rijen kerkbanken, gericht op het spreekgestoelte en het altaar.

De Heilige Lambertuskerk heeft met name cultuurhistorische waarde als representatief kerkgebouw voor de katholieke emancipatie. Door de brand van 1963 zijn de kerk en het interieur zwaar beschadigd geraakt. Het ensemble van interieurstukken is daarmee niet langer geheel authentiek. Door de ligging aan de rand van het dorp is de kerk goed zichtbaar en een beeldbepalend gebouw in de omgeving.

 Rijksmonument
 316m²
 Herbestemd

Kerkenpaspoort

't Kerkhuys

Adres	Spanbroekerweg 37 Spanbroek
Bouwjaar	15e/16e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Cultureel centrum

't Kerkhuys is een rijksmonumentaal voormalig kerkgebouw in Spanbroek. Het gotische kerkgebouw werd in twee fases gebouwd gedurende de 15e en 16e eeuw. Op dit moment wordt het kerkgebouw verhuurd voor onder andere bruiloften en uitvaartdiensten, bijeenkomsten, exposities en concerten. Bij de kerk is nog de begraafplaats aanwezig.

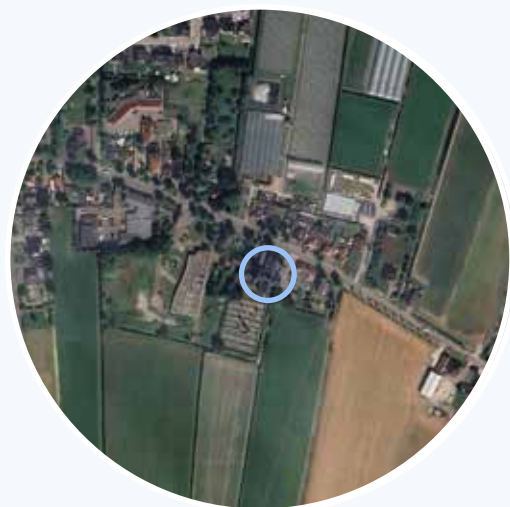
Het kerkgebouw betreft een eenbeukige bakstenen kerk met een leien zadeldak. Het heeft een voorstaande toren en aan de achterzijde een vijfzijdig gesloten koor. Het schip en het koor van de kerk hebben spitsboogvensters, met hierin later aangebrachte ramen in gietijzer. De vensters worden geflankeerd door steunberen. De vierzijdige kerktoren toren wordt afgesloten met een achzijdige torenspits. In de toren zijn gemetseld gotisch maaswerk en lisenen

en boogfriezen te vinden.

De kerkzaal bestaat uit een fraai afgewerkte ruimte met witgepleisterde muren en een houten tongewelf. Voor de kerkzaal is een moderne inbouw te vinden, waarvan de verdieping in gebruik is als kantoor. Ondanks dat het gebouw niet langer een religieuze functie heeft zijn de belangrijke interieurstukken nog altijd aanwezig. Op het orgelbalkon staat het orgel uit 1779. Ook een 17e-eeuwse preekstoel, lezenaar en herenbank en een doophek uit de 18e eeuw staan in de kerkzaal.

't Kerkhuys is van hoge cultuurhistorische waarde als goed behouden gotische kerk met een fraai interieur. Met name zijn de 17e-eeuwse preekstoel, de herenbank en het koorhek van waarde, alsmede het 18e-eeuwse doophek met doopbogen. Ook het epitaf van beeldhouwer Rombout Verhulst is van hoge waarde. 't Kerkhuys is verder ook van waarde vanuit de maatschappelijke functie voor Spanbroek en de omgeving.

- Rijksmonument
- 965m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Sint Bonifatius

Adres	Spanbroekerweg 188 Spanbroek
Bouwjaar	1909
Architect	C. Robbers
Bouwstijl	Neogotiek
Denominatie	Rooms-katholiek Kerkgenootschap in Nederland
Gebruik	Religieus

De Sint Bonifatius is een rijksmonumentale Rooms Katholieke kerk, gelegen aan de Spanbroekerweg. De kerk werd gebouwd in 1909 naar ontwerp van architect C. Robbers op de plek waar vanaf 1824 een houten kerkje had gestaan. Dit houten kerkje was ook na de start van de katholieke emancipatie in gebruik gebleven. In 2013 werd de kerkgebouw gerenoveerd. Achter de kerk ligt een begraafplaats.

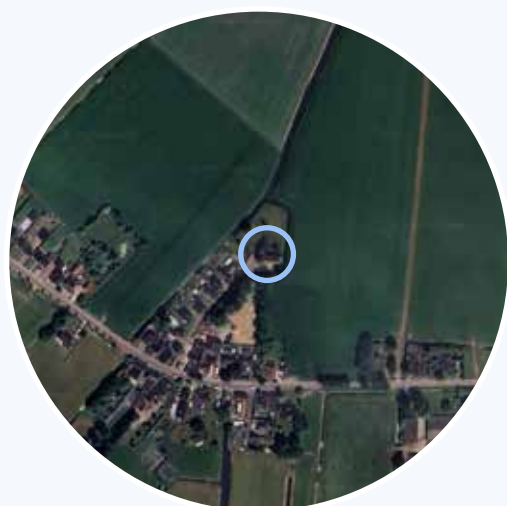
De kerk betreft een bakstenen driebeukige kruiskerk, met voorstaande toren en aan de achterzijde een vijfzijdig koor. De kerk heeft een opvallend dak, waarbij op de beide dwarsbeuken een wolfseinde is geplaatst. Ook in de toren zijn aan de onderzijde van de torenspits vier kleinere wolfseinden aanwezig. Het dak is verder voorzien van een vieringtoren en meerdere kleinere dakkapellen. Zoals kenmerkend is

voor katholieke kerkgebouwen uit de periode van de katholieke emancipatie is ook de Sint Bonifatius gebouwd in neogotische stijl.

Het interieur van de kerk is één van de best bewaard gebleven neogotische kerkinterieurs in Nederland. De kerkzaal is opgebouwd uit gele bakstenen en is fraai versierd met meerdere heiligenbeelden en een bijzondere preekstoel. Een groot aantal interieurstukken zijn van afkomstig van het beroemde Haarlemse atelier van J.P. Maas.

De Sint Bonifatiuskerk is een bijzonder waardevol neogotische kerk. Met name de hoge mate van authenticiteit in het interieur en het goed bewaard gebleven ensemble van interieurstukken van Maas zijn van bijzonder hoge waarde. Het kerkinterieur bevat één van slechts twee gaaf bewaard gebleven Maas-ensembles. De Sint Bonifatiuskerk is zodanig van cultuurhistorisch belang in het Nederlandse kerkenlandschap.

 Rijksmonument
 291m²
 Herbestemd

Kerkenpaspoort

Theaterkerk

Adres	Wadway 30 Spanbroek
Bouwjaar	1457
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Theater

De rijksmonumentale Theaterkerk in Wadway is een voormalige kerk uit de 15e en 16e eeuw. Het oudste gedeelte van de kerk is de toren, gebouwd in 1457, waaraan rond 1500 de huidige kerkzaal vast werd gebouwd. In het eerste kwartaal van de 16e eeuw werd de kerk uitgebreid met het rechtgesloten koor. De kerk zou, na de Reformatie, voor protestantse kerkdiensten gebruikt blijven worden tot het in de 20e eeuw leeg kwam te staan. Het gebouw werd daarna nog enige tijd gebruikt als schapenstal, tot dat het in 1966 werd gekocht door Stichting Wadway. Drie jaar later werd het herbestemd tot de huidige functie.

De Theaterkerk is een gotisch kerkgebouw. Een voorbeeld van een gotisch element in de kerk is de spitsboog boven de entree van de kerk in de toren. De gevels zijn voorzien van spitsboogvensters, maar de ramen en

het maaswerk zijn niet origineel. Ook de steunberen zijn later aangebracht. De kerk heeft een zadeldak in twee niveaus, waarbij het dak van het koor hoger ligt dan het schip. Links van de kerk staat een moderne aanbouw.

De voormalige kerkzaal is omgevormd tot een foyer en een theaterzaal. Hierbij heeft de zaal ca. 100 zitplaatsen, die voor een groot deel bestaan uit de oude kerkbanken. De kerk is behalve het gebruik voor voorstellingen ook te huren voor bruiloften en rouw- en herdenkingsdiensten.

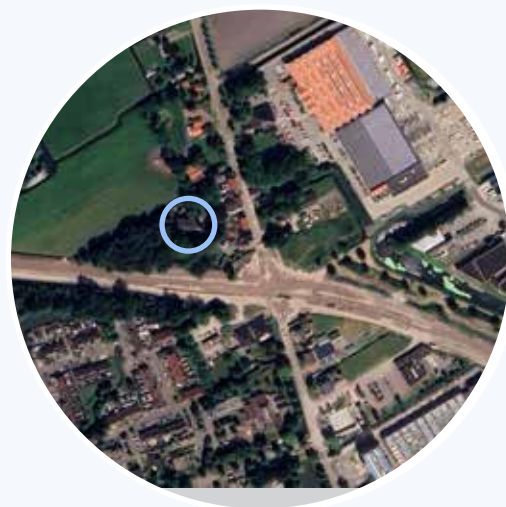
De Theaterkerk heeft cultuurhistorische waarde vanuit de architectuurhistorie als gotische kerk. Als vroeg voorbeeld van een herbestemming waarbij het erfgoed werd ingezet voor de nieuwe functie en via het culturele belang van het theater is het ook in de nieuwe functie van waarde. Het interieur is hierbij gewijzigd, maar de voormalige functie als kerk is nog altijd te herkennen.

Geen monumentenstatus

664m²

Herbestemd

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Middelweg 26 Opmeer
Bouwjaar	1862
Architect	A.T. van Wijngaarden
Bouwstijl	Eclectisch
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Woning

De voormalige Hervormde Kerk aan de Middelweg in Opmeer is een kerkgebouw uit 1862. De kerk werd aan het einde van de jaren '70 buiten gebruik gesteld en later herbestemd tot woning met atelierruimte. De begraafplaats is nog aanwezig.

Het voormalige kerkgebouw betreft een zaalkerk met een half ingebouwde toren, voorzien van een achtzijdige houten lantaarn met torenspits. De oorspronkelijke torenspits is niet langer aanwezig. Aan de achterzijde heeft de kerk een klein driezijdig gesloten koor. Het bakstenen schip wordt afgesloten met een zadeldak. Het ontwerp voor de kerk is afkomstig van architect A.T. van Wijngaarden. De architectuurstijl die door Van Wijngaarden is toegepast kan het beste worden beschreven als eclectisch, waarbij hij meerdere neostijlen heeft gebruikt. Deze combinatie van stijlen

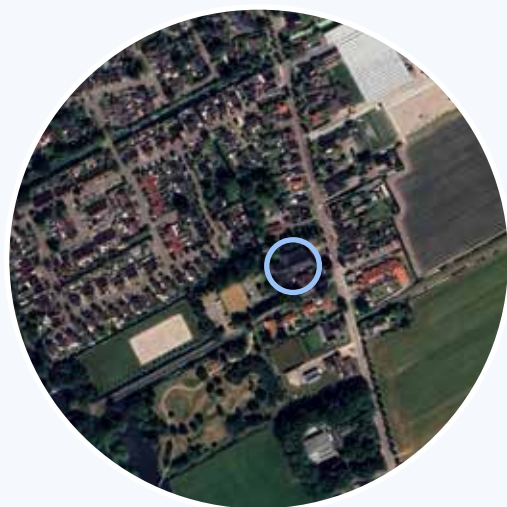
is terug te zien in de voorgevel, waarbij elementen uit het neoclassicisme en de neogotiek terugkomen. Hier zijn zowel classicistische pilasters in de gevel als gotische traceringen in de vensters te herkennen. Het gebruik van neogotische stijlelementen is opvallend, aangezien het hier om een hervormde kerk gaat en de neogotiek nadrukkelijk met de katholieke emancipatie wordt geassocieerd.

Het interieur van de kerk is sinds de herbestemming tot woning sterk gewijzigd. De kerkzaal is ingericht als woonruimte en er is een tussenvloer geplaatst. Het orgel van de kerk uit 1925 is nog aanwezig.

De voormalige Hervormde Kerk van Opmeer is van cultuurhistorische waarde als een opvallend eclectisch kerkgebouw, waarin meerdere neostijlen zijn toegepast. Met de grondige verbouwing van de kerkzaal zijn de interieurwaarden afgenomen.

6

- Provinciaal monument
- 990m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Johannes Geboortekerk

Adres	Herenweg 7 Hoogwoud
Bouwjaar	1865
Architect	T. Molkenboer
Bouwstijl	Neoromaans/neogotiek
Denominatie	Rooms-katholiek Kerkgenootschap in Nederland
Gebruik	Religieus

De Johannes Geboortekerk in Hoogwoud is een Rooms-Katholiek kerkgebouw, gelegen aan de Herenweg in het zuidoosten van het dorp. De kerk, een provinciaal monument, werd gebouwd in 1865 naar ontwerp van architect Theo Molkenboer op de plek van kerk uit 1821. Deze eerdere kerk verkeerde ten tijde van de sloop al enige tijd in slechte staat. Aan de achterzijde van de kerk ligt een begraafplaats.

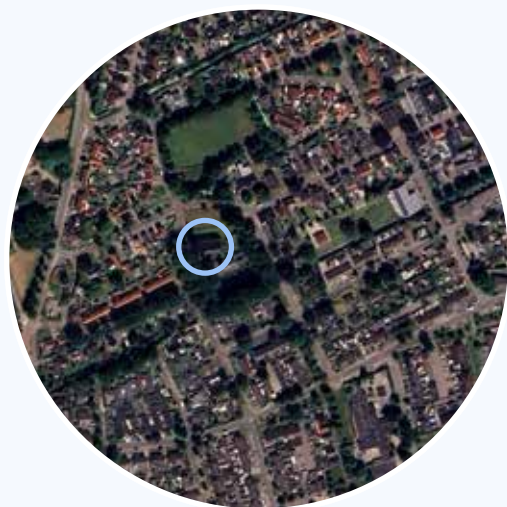
De Johannes Geboortekerk is een driebeukige bakstenen kruiskerk, met een voorstaande toren. Deze vierzijdige toren heeft een achtzijdige lantaarn met torenspits. Gedurende zijn gehele carrière als architect heeft Molkenboer naast de vaker voorkomende neoclassicistische en neogotische stijl ook veel romaanse architectuur toegepast. Het ontwerp van Molkenboer voor de kerk in Hoogwoud

bevat naast neogotische elementen dan ook neoromaanse invloeden. In de kerk is deze combinatie van stijlen bijvoorbeeld te herkennen aan de gotische steunberen langs de gevels en de vieringtoren op het dak, met elders juist weer romaanse elementen zoals de rondbogen in de gevel.

Het interieur van de kerkzaal is rond 1970 versoberd. Sindsdien heeft de kerk wit overgeschilderde wanden. Aan de bovenzijde van de pilaren in de zaal zijn nog wel fraaie decoraties te vinden. Het altaar staat in het vijfzijdig gesloten koor. Op het orgelbalkon staat het orgel uit 1873. De kerkzaal wordt afgesloten met een tongewelf.

De Johannes Geboortekerk is van waarde als opvallend kerkgebouw met romaanse invloeden, uit het oeuvre van architect Molkenboer. Met de versoberingen van de kerkzaal rond de jaren '70 zijn de interieurwaarden enigszins afgenomen.

- Rijksmonument
- 345m²
- Christelijk gebruik

Kerkenpaspoort

Kerk op de Terp

Adres	Radboudstraat 1 Hoogwoud
Bouwjaar	1472/1680
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De Hervormde Kerk van Hoogwoud, ook wel de Kerk op de Terp, is een kerkgebouw, gelegen aan de Radboudstraat. De kerk werd gebouwd rond 1680 op de plaats waar een gotische kruiskerk heeft gestaan. Het oudste gedeelte van de kerk is de onderzijde van de toren uit 1472. De torenspits en de balustrade op de toren zijn in 1886 aangebracht. Aan de linkerkant van de kerk is een begraafplaats aanwezig. Zowel de kerk als de toren zijn rijksmonumenten.

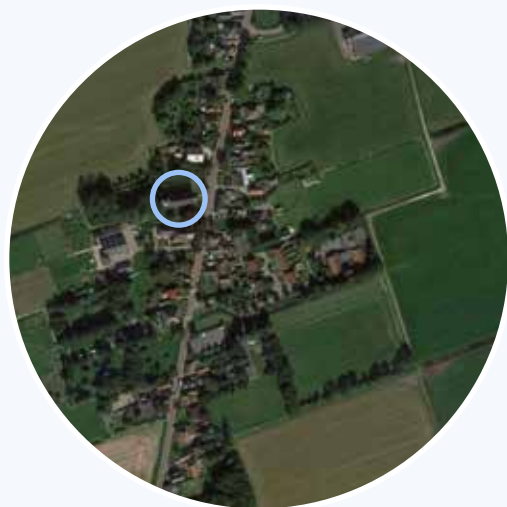
Het kerkgebouw betreft een eenbeukige bakstenen kerk met een voorstaande toren en aan de achterzijde een vijfzijdig gesloten koor en wordt afgesloten met een zadeldak. De gotische stijl waarin de kerk is gebouwd is in het exterieur goed te herkennen. Dit is met name het geval via de toepassing van spitsboogvensters en steunberen, die rondom de kerk aanwezig zijn. De

vensters zijn voorzien van gemetselde vorktraceringen. Dit is echter niet origineel en hebben voorheen gietijzeren traceringen in de vensters gezeten. Op het terrein van de kerk heeft aan de achterzijde een kleine gebouwtje gestaan. Dit bouwwerk, mogelijk de woning van de predikant, is in de jaren '60 of '70 afgebroken.

Het interieur van de kerk bestaat uit een witgepleisterde kerkzaal die wordt afgesloten met een houten tongewelf. In de kerk zijn meerdere waardevolle historische inventarisstukken aanwezig. Dit zijn een doopvont uit de 15e eeuw en een preekstoel, doophek, tiengebodenbord en eikenhouten herenbank uit de 17e eeuw. Het orgel van de kerk dateert uit 1878.

De Hervormde Kerk is van hoge architectuurhistorische en cultuurhistorische waarde als een gotisch kerkgebouw en dankzij de fraaie historische inventaris van de kerk.

 Rijksmonument
 392m²
 Herbestemd

Kerkenpaspoort

Dorpskerk

Adres	Schoolstraat 45 Aartswoud
Bouwjaar	1883-1884
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek/neoromaans
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Cultureel centrum

De Hervormde Kerk van Aartswoud, ook bekend als de Dorpskerk of de Stompe Toren, is een voormalig kerkgebouw gelegen aan de Schoolstraat. De bakstenen zaalkerk bestaat uit de laatgotische toren, met hierachter de kerkzaal uit 1883-1884 in neoromaanse stijl. Het verhaal gaat dat de kerktoren ook dienst heeft gedaan als vuurtoren. Een windwijzer in de vorm van een schip herinnert aan het maritieme verleden van Aartswoud.

De kerkzaal is gebouwd op de plek waar voorheen de laatgotische kerk stond. In 1998 heeft de kerk de religieuze functie verloren en is het in het beheer gekomen van de Stichting Kerk Aartswoud. Op dit moment wordt het gebruikt voor maatschappelijke en culturele activiteiten. De begraafplaats van de kerk is nog steeds aanwezig. Zowel de kerk als de toren zijn rijksmonumenten.

De gotische stijl van de toren is goed te herkennen aan de blinde spitsboogvensters. In het schip is de neoromaanse stijl terug te zien in de vele rondboogvensters. De kerk heeft in de achtergevel een middenrisaliet.

Het interieur van de kerk bestaat uit een witgepleisterde kerkzaal met een houten tongewelf. In de kerkzaal is een herenbank uit 1641 te vinden. Dit inventarisstuk is nog afkomstig uit het oude kerkgebouw. Het orgel van de kerk dateert uit 1885 en staat direct boven de herenbank op het orgelbalkon. Achter de kerkzaal zijn meerdere, later ingebouwde, ruimtes te vinden, zoals een vergaderruimte met moderne inrichting.

In de voormalige Hervormde Kerk zijn de twee bouwfases goed te onderscheiden. Sinds de bouw van de kerkzaal is het gebouw daarnaast goed behouden gebleven. Het gebouw is door zijn maatschappelijke functie nog altijd van betekenis voor Aartswoud. In de kerkzaal zijn vooral de historische herenbank en het orgel van waarde.

Bijlage 2

Waardestelling kerkinterieurs
en roerend religieus erfgoed
Opmeer Catharijne Convent.

Inleiding

De gemeente Opmeer stelt een kerkenvisie samen. Vanuit deze opdracht is gevraagd om deze waardenstelling bij Museum Catharijneconvent, het rijksmuseum en nationale kenniscentrum voor religieus erfgoed en christelijke kunst. Vanuit onze nationale, onafhankelijke expertise geven wij graag een waardenstelling van de kerkinterieurs en het roerend religieus erfgoed in de kerken binnen de gemeente Opmeer.

Er zijn vier kerken in religieus gebruik, vier herbestemde kerken en een kapel. Deze waardenstelling richt zich in eerste instantie op de in religieus gebruik zijnde interieurs.

De gemeente Opmeer heeft een gevarieerd kerkenlandschap met gebouwen uit verschillende bouwstijlen en perioden. Het aantal rijksmonumentale kerken in Opmeer is procentueel fors hoger dan dat van de gemiddelde Nederlandse gemeente. Het aantal gemeentelijke monumenten is daardoor procentueel veel lager. In het verleden is ruim de helft van de kerkinterieurs en kerkelijke collecties in Opmeer vastgelegd (zie tabel hieronder).

Het is zorgelijk dat de actualiteit van de registraties zeer te wensen overlaat. De registratiegegevens die er zijn, zijn in alle gevallen oud (zie tabel hieronder). In kerkelijk Nederland geldt de ongeschreven regel dat het interieur en religieus erfgoed van kerken eens in de vijftien tot twintig jaar uitvoerig geïnventariseerd moeten worden. Geen enkele locatie in Opmeer voldoet aan deze norm. In een deel van de kerken in Opmeer is zelfs nog nooit een interieurregistratie uitgevoerd.

Kerk	Plaats	Interieur- en collectieregistratie en -waardenstelling
De Weere, Lambertus	RM	1992
Spanbroek, Hervormde Kerk	RM	1991-1992
Spanbroek, Bonifatius	RM	1993
Opmeer, Theaterkerk	RM	-
Opmeer, Hervormde Kerk	Geen	-
Hoogwoud, Jans-Geboorte	PM	1993
Hoogwoud, Hervormde Kerk	RM	1993
Aartswoud, Dorpskerk	RM	-
Opmeer, kapel Zandhove	Geen	-

Topensembles

De interieurs van deze kerken behoren tot de topensembles in Opmeer:

Hervormde Kerk

De protestantse kerk in Spanbroek is gevestigd in een laatmiddeleeuws, oorspronkelijk voor de katholieke eredienst gebruikt kerkgebouw. In de zeventiende eeuw werd de ruimte geschikt gemaakt voor de protestantse samenkomst met een preekstoel, herenbank en koorhek, met bijhorend koperwerk.

Aan het begin van de achttiende eeuw werd een doophek met doopbogen toegevoegd: een schoolvoorbeeld van een protestants gegroeid ensemble. Het door meesterbeeldhouwer Rombout Verhulst gemaakte epitaaf is een topstuk.

Bonifatiuskerk

De rooms-katholieke kerk is Spanbroek staat opgenomen in de publicatie Kunstwerkplaatsen van de neogotiek (catharijneconvent.nl/documents/264/MCC-Rapport-NeogotiekDIGI.pdf), wat de waarde van dit neogotische interieur onderstreept. Tussen 1910 en 1920 tekende het vermaarde Haarlemse atelier van J.P. Maas voor nagenoeg alle interieuronderdelen (altaren, communiebank, preekstoel, doopvont, triomfkruis, beelden en reliëfs). In slechts één andere kerk in Nederland wordt een gaaf Maas-ensemble bewaard.

De middenmoot

Deze kerken behoren niet tot de kerkelijke topensembles van Opmeer, maar verdienen vanwege hun oorspronkelijkheid en/of uitzonderlijke stukken aandacht in de kerkenvisie:

Lambertuskerk

De Lambertuskerk in De Weere is een typisch voorbeeld van baksteengotiek. In de jaren 1906-1914 werd de kerk rijk uitgedost en ontstond een compleet neogotisch ensemble. Helaas viel de kerk in 1963 ten prooi aan brand. Hierbij raakte een deel van de oorspronkelijke tegelvloer, de preekstoel en een groot deel van de kerkbanken onherstelbaar beschadigd. Op basis van de richtlijnen van het Tweede Vaticaans Concilie verwijderde men tijdens de herstelwerkzaamheden ook de communiebank. Hoewel het ensemble niet langer intact is, zijn belangrijke elementen ervan bewaard gebleven: hoofdaltaar, zij-altaren, kruiswegstaties en beelden. De Lambertuskerk is als een van de weinige rooms-katholieke kerken in ons land niet georiënteerd.

Johannes Geboorte

Het neoromaanse gebouw in Hoogwoud had van oorsprong een bijpassend interieurensemble. Bij versoberingen (ca. 1970) die op basis van het genoemde concilie werden doorgevoerd verloren de communiebank en preekstoel hun plek. Onderdelen van deze twee interieurstukken bleven bewaard en doen nu dienst als

decoratie van de ambo en het voorzetaltaar. In die periode werden muurschilderingen (1949) van de bekende kunstenaar Randag met witte verf overschilderd. In 1980 volgde een grondige renovatie, waarbij nagenoeg alle neoromaanse onderdelen verwijderd werden. Gelukkig bleven de vakkundig vervaardigde hoge reliëfs in de rondbogen boven de deuren (ca. 1870) wel bewaard. Zij vertegenwoordigen een hoge zeldzaamheidswaarde.

Hervormde Kerk

Voor de Hervormde Kerk in Hoogwoud geldt hetzelfde als voor de kerk in Spanbroek: ook hier is een gaaf zeventiende-eeuws ensemble van preekstoel, herenbank, doophek, kroonluchters en tiengebodenbord aanwezig. De herenbank moet benadrukt worden, aangezien deze nog authentieke wapencartouches heeft (een element dat op heel veel plaatsen in Nederland verloren ging in de napoleontische tijd). Dat men er in deze kerk voor gekozen heeft om de banken te vervangen door stoelen, om een facilitaire inbouw te maken en om de ruimte onder het orgelbalkon deels dicht te zetten tast de sfeer en de waarde van het interieur aan.

Onderaan de lijst

Er zijn in de gemeente Opmeer geen religieuze interieurs met een lage erfgoedwaarde. Bedenk wel dat een lage of middelhoge waarde overigens niets zegt over de sentimentele of religieuze waarde die gemeenteleden/ parochianen toekennen aan de voorwerpen en die daardoor alsnog een zeer hoog belang kunnen hebben.

Aandachtspunten

Voor sommige locaties geldt dat in de landelijke database onvoldoende informatie beschikbaar is om een waardenstelling te kunnen geven. Deze locaties gaven ons nog nooit opdracht om interieur en collectie te komen registreren en waarderen. Die interieurs staan daarom niet in deze waardenstelling:

- Voor de Dorpskerk in Aartswoud is nooit een registratie gemaakt, wat inhoudt dat ontmanteling en herbestemming hebben plaatsgevonden zonder expliciete kennis over belang, ouderdom en vervaardiging van het (roerende) erfgoed
- De Theaterkerk in Opmeer werd nooit door een erfgoedprofessional bezocht (terwijl daar voor de functiewijziging ongetwijfeld ook interieurwijzigingen zijn doorgevoerd)

- Voor de Hervormde Kerk van Opmeer geldt hetzelfde als voor de kerk in Aartswoud
- Kapel Zandhove werd nooit geïnventariseerd

Zoals gezegd is het verontrustend hoe lang geleden er een religieus-erfgoedprofessional naar de interieurs in jullie gemeente gekeken heeft. Veel inventarisatiegegevens stammen uit de periode dat fotografie een dure aangelegenheid was en men er noodgedwongen voor koos om alleen het meest belangrijke erfgoed vast te leggen. Met klem adviseer ik om bestaande registraties up-to-date te brengen en te bezien of het mogelijk is om in enkele nooit bezochte kerken een eerste registratie en waardenstelling te laten uitvoeren. Op die manier leren de eigenaars van de collecties de waarde van hun bezit kennen en kunnen ze de juiste zorg verlenen. De gemeente krijgt inzicht in waar ondersteuning in de zorg voor het meest waardevolle erfgoed nodig is, of de kerk in de toekomst nu religieus in gebruik blijft, een transformatie ondergaat om nevengebruik mogelijk te maken of aan de eredienst onttrokken wordt. Museum Catharijneconvent denkt en/of werkt graag mee aan actualisatie.

Kerkenvisie

gemeente
Opmeer

